

**UCHWAŁA NR XXIV/190/2018
RADY GMINY KIJEWÓ KRÓLEWSKIE**

z dnia 26 lutego 2018 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Kijewo Królewskie na lata
2016 – 2019**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. 2016 r., poz. 446 z późn. zm.¹⁾) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2014 r., poz. 1446 z późn. zm.²⁾) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Kijewo Królewskie na lata 2016 – 2019, zaopiniowany pozytywnie przez Kujawsko - Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni po ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko - Pomorskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy

Bożena Rysiewska

---

¹⁾Zm. poz. 1579 i 1948 oraz z 2017 r. poz. 730 i 935.

²⁾Zm. z 2015 r. poz. 397, 774 i 1505, z 2016 r. poz. 1330, 1887 i 1948 oraz z 2017 r. poz. 60 i 1086.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY KIJEWO KRÓLEWSKIE
NA LATA 2016 - 2019**

**OPRACOWANIE:
Jakub Danielski
ewidencjazabytkow@gmail.com**

KIJEWO KRÓLEWSKIE, MARZEC 2016

Spis treści

1. Wstęp	
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2016 - 2019 z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	
6. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Kijewo Królewskie	
6.1. Charakterystyka gminy	
6.2. Zarys historii obszaru gminy	
6.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	
6.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	
6.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych w gminie Kijewo Królewskie	
6.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	
6.5. Zabytki archeologiczne	
6.6. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	
6.6.1. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo niematerialne	
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	
8. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie	
9. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	
10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	
10.1. Dotacje	
10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	
10.3. Środki europejskie	
11. Realizacja i finansowanie przez gminę Kijewo Królewskie zadań z zakresu ochrony zabytków ..	
12. Bibliografia	
13. Spis tabel i zdjęć	

1. Wstęp

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Kijewo Królewskie. Program określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez Wójta, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko - Pomorskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania programu.

Gminny program opieki nad zabytkami to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy, jako jednostki podziału administracyjnego, a nie odnoszą się jedynie do władz gminy, których bezpośredni wpływ na działalność instytucji sprawujących w różnej formie opiekę nad zabytkami jest ograniczony tylko do nielicznych. Głównym odbiorcą Programu jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami programu mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem Programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat Gminnego programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a

szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw: o samorządzie terytorialnym (t. j. Dz. U. 2013 poz. 594, ze zm.), o planowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. 2015 poz. 199) oraz o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. 2013 poz. 627, ze zm.). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami i są one następujące:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym na terenie Rzeczypospolitej Polskiej jest regulowana wieloma aktami prawnymi, które powinny być uwzględniane w opracowywaniu programów opieki nad zabytkami. Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78, poz. 483, ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.
- 2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- 4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Rejestr zabytków - dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej

nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji Wojewódzki Konserwator Zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Pomnik historii - Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Park kulturowy - jest formą ochrony zabytków. Tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków”.

- **ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 446), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 199). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 290). Ustawa ta normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

- **ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. 2013 poz. 1232, ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

- **ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1651, ze zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 782, ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 406, ze zm.). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1 i

2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. 2016 poz. 239). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

- **ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 774). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 987, ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

- **ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1446, ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Dokumenty, do których odwołuje się Gminny program opieki nad zabytkami połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod przewodnictwem prof. dr hab. Bogumiły Rouby, są niezwykle ważnym dokumentem, związanym z ochroną zabytków w Polsce. W dokumencie zapisano między innymi: „Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym

składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

W opracowaniu zostały zawarte cele i zadania dla Programu Krajowego. Stwierdzono, że „celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”.

Za istotne, uznano przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich porządkujących sferę ochrony zabytków, które dotyczą konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

Podstawowe zasady konserwatorskie:

- zasady *primum non nocere* (z łac. - po pierwsze nie szkodzić);
- zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- zasady minimalnej niezbędnej ingerencji;
- zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- zasady czytelności i odróżnialności ingerencji;
- zasady odwracalności metod i materiałów;
- zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dokumencie do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące założenia w zakresie:

- uwarunkowań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami: określenie stanu zabytków: nieruchomości, ruchomych i archeologicznych oraz stanu zabytków techniki, pomników historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Dodatkowo ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami i stan uregulowań finansowych, organizacyjnych i prawnych.
- działań o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
- systemu finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
- dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania: co oznacza ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.
- kształcenia i edukacji: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników.
- współpracy międzynarodowej: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury

jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym zadaniem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

- Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów w dniu 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i

usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej- oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

- Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014 - 2017

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednoczenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomości. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

- Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 (KPZK 2030)

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030, przyjęta została uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w

długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Strategia rozwoju Województwa Kujawsko - Pomorskiego do 2020 r. - Plan modernizacji 2020+, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego, Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego - opracowanie ekofizjograficzne, Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko - Pomorskiego, Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2013 - 2016;
- **powiatowym:** Strategia rozwoju powiatu chełmińskiego na lata 2015 - 2025, Powiatowy Program ochrony środowiska na lata 2012 - 2015 z perspektywą na lata 2016 - 2019.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie na lata 2016 - 2019 jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy. Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Strategia rozwoju Województwa Kujawsko - Pomorskiego do 2020 r. - Plan modernizacji 2020+**

Strategia rozwoju Województwa Kujawsko - Pomorskiego do 2020 r. - Plan modernizacji 2020+ została przyjęta uchwałą nr XLI/693/13 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 21 października 2013 r. Dokument przedstawia aktualną sytuację w województwie, opisuje główne kierunki rozwoju w takich dziedzinach jak: gospodarka, infrastruktura, kultura, turystyka. Realizacja strategii powinna spowodować wzrost potencjału ekonomicznego regionu, unowocześnienie jego struktury funkcjonalno - przestrzennej, poprawę poziomu życia mieszkańców i powinna zapewnić przewagę w międzynarodowej konkurencji przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Wyznaczona w strategii misja rozwoju województwa ma oddawać charakter zamierzeń rozwojowych - służy więc głównie promocji strategii. Przyjęto następującą misję rozwoju województwa: Kujawsko - pomorskie - człowiek, rodzina, społeczeństwo.

Przeprowadzone analizy uwarunkowań i stanu rozwoju województwa oraz prognoz rozwoju województwa, jak też zgłaszanych podczas konsultacji społecznych aspiracji różnych środowisk, pozwoliły na identyfikację priorytetów rozwoju województwa. Wyróżniono następujące priorytety:

- Konkurencyjna gospodarka;
- Modernizacja przestrzeni wsi i miast;
- Silna metropolia;
- Nowoczesne społeczeństwo.

Dla priorytetów wyznaczono osiem celów strategicznych, w tym Tożsamość i dziedzictwo. Główną ideą działań projektowanych w ramach celu strategicznego Tożsamość i dziedzictwo jest zbudowanie identyfikacji regionalnej mieszkańców oraz rozpoznawalnego i pozytywnie postrzeganego wizerunku województwa na zewnątrz. Cel ten realizuje zadania ważne dla 3 priorytetów: modernizacja przestrzeni wsi i miast, silna metropolia i nowoczesne społeczeństwo. Założenia celu strategicznego Tożsamość i dziedzictwo, będą zrealizowane za pomocą następujących kierunków działań:

1. Budowa tożsamości regionalnej województwa;
2. Zachowanie oraz promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu;
3. Wsparcie działań ratowniczych tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa;
4. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym;
5. Promocja marki województwa.

- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego został przyjęty uchwałą nr XI/135/03 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 26 czerwca 2003 r. Dnia 23 kwietnia 2007 r. Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego podjął uchwałę nr VII/91/07, dotyczącą przystąpienia do sporządzenia zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego. W grudniu 2007 r. zostało opracowane Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego - opracowanie ekofizjograficzne. Dnia 27 października 2014 r. Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego podjął uchwałę nr LIV/823/14 w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego.

Podstawowym narzędziem prawnej ochrony i opieki nad zabytkami jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, obok rejestru, utworzenia parku kulturowego i uznania zabytku za pomnik historii. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny być opracowane i uchwalone dla obszarów i układów przestrzennych na podstawie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz na podstawie rozporządzeń Ministra Infrastruktury.

Nadrzędnym celem zagospodarowania województwa kujawsko - pomorskiego jest zbudowanie struktur funkcjonalno - przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców. Zróżnicowana problematyka zagospodarowania przestrzennego województwa podlega szczególnym warunkom.

W zakresie dziedzictwa kulturowego plan wymaga przestrzegania następujących zasad:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń;
- harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego, będącego przekształconym przez człowieka naturalnym otoczeniem, w którym zapisane są elementy kultury materialnej i duchowej;
- dbałości o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego zostały określone w planie województwa w układzie sfer:

- sfera osadnicza - podstawowe kierunki działań związane z rozwojem i kształtowaniem sieci osadniczej zakładają wzmocnienie jej potencjału, podniesienie jakości życia mieszkańców, wykorzystanie walorów turystycznych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego;
- sfera środowiska przyrodniczego i kulturowego - aby zachować dziedzictwo kulturowe województwa dla potrzeb przyszłych pokoleń konieczne jest kontynuowanie działań w zakresie ochrony walorów krajobrazu kulturowego.

Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego - opracowanie ekofizjograficzne

Opracowanie ekofizjograficzne charakteryzuje poszczególne elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego. Zakres opracowania ekofizjograficznego obejmuje:

- charakterystykę i diagnozę stanu i funkcjonowania środowiska przyrodniczego i kulturowego;
- wstępną prognozę dalszych zmian w środowisku, które może powodować dotychczasowe użytkowanie i zagospodarowanie;
- określenie przyrodniczych predyspozycji funkcjonalno - przestrzennych i przydatności do użytkowania i zagospodarowania;
- określenie uwarunkowań ekofizjograficznych formułowanych w postaci wniosków.

Obszar opracowania znajduje się w obrębie ważnego dla funkcjonowania środowiska elementu sieci systemu ekologicznego o znaczeniu krajowym i europejskim, w tym koncepcji sieci ekologicznej ECONET - POLSKA. Na terenie województwa kujawsko - pomorskiego nie utworzono dotychczas parku narodowego, chociaż pojawiały się inicjatywy utworzenia takiego obszaru w części doliny Brdy, w okolicach Tucholi oraz w rejonie Górzna.

Znaczna część województwa kujawsko - pomorskiego objęta jest systemem obszarów chronionych. Na terenie województwa utworzono dotychczas 95 rezerwatów przyrody, 9 parków krajobrazowych, 30 obszarów chronionego krajobrazu, 1923 pomniki przyrody, 12 zespołów przyrodniczo - krajobrazowych, 1 stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej, 5 obszarów Natura 2000. Dodatkowo płu. - wsch. część województwa (33 gminy) znajduje się w granicach obszaru funkcjonalnego „Zielone Płuca Polski”.

Województwo charakteryzuje się znacznym bogactwem materialnego dziedzictwa kultowego. Wśród obiektów pozostających pod ochroną konserwatorską znajdują się:

- obiekty budownictwa i architektury (23145), w tym obiekty zabudowy mieszkalnej, architektury sakralnej, budownictwa obronnego, obiekty użyteczności publicznej, zabudowy przemysłowej oraz inne;
- cmentarze (1752);
- zabytkowa zieleń (prawie 1200 obiektów);
- zabytki archeologiczne (41425 stanowisk archeologicznych, w tym 188 grodzisk i osad grodowych).

Na obszarze województwa kujawsko - pomorskiego formami ochrony zabytków są (stan na grudzień 2007 r.):

- wpis do rejestru zabytków - 2742 obiektów;
- uznanie za pomnik historii: Toruń - miasto średniowieczne, Biskupin - osada obronna ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego (700 - 400 lat p. n. e.) - rekonstrukcja, rezerwat archeologiczny, Chełmno - średniowieczny układ urbanistyczny miasta;
- utworzenie parku kulturowego: Park Kulturowy Wietrzychowice (Wietrzychowice i Gaj, gmina Izbica Kujawska);
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Występowanie charakterystycznych elementów dziedzictwa kulturowego pozwoliło na wyróżnienie w województwie specyficznych pod względem cech kulturowych obszarów:

- a). obszar historycznej Ziemi Chełmińskiej;

- b). obszar związany z dziedzictwem Piastów i zabytkami sakralnej architektury romańskiej oraz osadnictwa prehistorycznego;
- c). obszar Pałuk i Kujaw wyróżniany;
- d). obszar dawnego osadnictwa holenderskiego (mennonickiego) z XVI i XVII w. w dolinie Wisły z charakterystycznymi elementami krajobrazu kulturowego w postaci systemów kanałów odwadniających, obiektów hydrotechnicznych i typu zabudowy oraz osadnictwa „olęderskiego” z XVII i XIX w.;
- e). pozostałe obszary wyróżniane jako obszary specyficznych kompozycji krajobrazu fizjograficznego i cennych walorów kulturowych, odznaczających się wyjątkową wartością obiektów zabytkowych: Doliny Drwęcy, Doliny Osy, Doliny Wisły, górznieński, keyńsko - szubiński, brzesko - radziejowski, koronowski, krajeński, mogileński, nadgoplański, ryńsko - ostrowicki, rypińsko - zbójceński, skępsko - lipnowski, tucholski.

- Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko - Pomorskiego

Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko - Pomorskiego została przyjęta uchwałą nr XXV/303/04 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 31 sierpnia 2004 r. Opracowanie składa się z dwóch części. Pierwsza część ma charakter diagnozy, przedstawione zostały uwarunkowania rozwoju turystyki, wynikające z walorów przyrodniczo - kulturowych województwa, stan zagospodarowania oraz wielkości i rodzaju ruchu turystycznego. Diagnoza miała na celu rozpoznanie stanu istniejącego oraz identyfikację głównych problemów rozwoju, która pozwoliła na przeprowadzenie analizy SWOT. Druga część opracowania to strategia właściwa, zawierająca cele i kierunki rozwoju turystyki, a także konkretne zadania adresowane do podmiotów kształtujących politykę gospodarczą i społeczną regionu.

Celem nadrzędnym Strategii Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko - Pomorskiego jest podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa. Jednym z celów strategicznych jest zwiększenie ruchu turystycznego. Został on rozpisany na kilka celów operacyjnych, w tym:

- dbałość o zasoby środowiska kulturowego i przyrodniczego - cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym renowację zasobów dziedzictwa kulturowego o szczególnym znaczeniu dla turystyki;
- rozwój produktu turystycznego województwa - cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym wzmocnienie funkcji kulturalnej miast oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia ruchu krajoznawczego.

W zakresie dziedzictwa kulturowego opisano zabytki w rozdziale 2.2 Uwarunkowania antropogeniczne, 2.2.1 Zabytki jako walor turystyczny regionu. Obszar województwa kujawsko - pomorskiego należy do jednych z bogatszych w skali kraju w zasoby środowiska kulturowego. Z zestawienia statystycznego zewidencjonowanych obiektów na obszarze województwa wynika, że posiadamy:

- zabudowa mieszkalna - 15 073 obiekty;
- obiekty sakralne - 1 174 obiekty;
- budownictwo obronne - 121 obiektów;
- obiekty użyteczności publicznej - 1 522 obiekty;
- obiekty przemysłowe i gospodarcze - 4 480 obiektów;
- pałace i dwory - 820 obiektów;
- parki - 950 obiektów;
- cmentarze - 1 868 obiektów.

Przydatność dla rozwoju turystyki lub rekreacji wykazuje tylko pewna część wymienionego potencjału, a szczególne walory prezentuje tylko kilkadziesiąt obiektów. Szereg miejscowości posiada obiekty lub zespoły obiektów o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kultury narodowej pełniące

jednocześnie ważną rolę w generowaniu lub obsłudze ruchu turystycznego o znaczeniu krajowym i ponadregionalnym. Istotnym czynnikiem generującym ruch turystyczny, zwłaszcza o charakterze krajoznawczym są muzea. Obiekty muzealne stanowiły i stanowią będą czynnikiem podnoszący atrakcyjność turystyczną danego regionu. Na terenie województwa działa jedno muzeum państwowe w Biskupinie, dwa muzea wojewódzkie: w Toruniu - Muzeum Etnograficzne i we Włocławku - Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej oraz muzea miejskie, gminne i resortowe.

Do walorów turystycznych województwa należą także: miejsca pielgrzymek, wartości kultury niematerialnej (miejsca ważniejszych bitew, miejsca pamięci i martyrologii, postacie historyczne), inne atrakcje antropogeniczne regionu, festiwale, konkursy, turnieje, przeglądy, spotkania.

- Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2013 - 2016

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2013 - 2016 został przyjęty uchwałą nr XXXIV/601/13 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 20 maja 2013 r. Jest to dokument, w którym przedstawione zostały cele i kierunki działania w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa kujawsko - pomorskiego.

W ramach programu postuluje się między innymi podjęcie następujących działań:

- działania wynikające z ustawy o ochronie zabytków i zabytkami:
  - wspieranie i koordynacja działań związanych z tworzeniem gminnej ewidencji zabytków z użyciem stworzonego przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków oprogramowania komputerowego Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ);
  - podjęcie działań, w tym zapewnienie środków finansowych, celem intensyfikacji procesu wpisywania indywidualnych obiektów zabytkowych do rejestru zabytków-zwłaszcza będących własnością skarbu państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego,
  - podjęcie działań, w tym zapewnienie środków finansowych, zmierzających do zachęcenia osób prywatnych do wpisywania do rejestru zabytków obiektów historycznych, których są właścicielami,
  - monitorowanie stanu zachowania zabytków.
- w związku z podjęciem przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego uchwały nr VII/91/07 z dnia 23 kwietnia 2007 r. - w sprawie przystąpienia do sporządzania zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego zaleca się bezwzględne uwzględnienie w opracowaniu elementów związanych z obszarową ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym:
  - rozpoznanie i zrewidowanie stanu faktycznego istniejących obszarów i stref ochrony konserwatorskiej;
  - zwiększenie ilości obszarów chronionych w ramach stref ochrony konserwatorskiej, zwłaszcza w odniesieniu do obiektów i zespołów leżących poza obszarami miejskimi;
  - przygotowanie ściśle określonych stref ochrony konserwatorskiej oraz stref ekspozycji obiektów jako wytyczne do MPZP;
  - uwzględnienie ustaleń i propozycji zawartych w niniejszym opracowaniu, zwłaszcza proponowanych parków kulturowych i innych obszarów chronionych.
- pozaustawowe działania mające na celu ochronę zabytków:
  - określenie jednolitych kryteriów przyznawania środków finansowych przeznaczonych na prace konserwatorskie, rewitalizację obszarową i inne działania mające na celu ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego (w tym badania konserwatorskie i architektoniczne oraz sporządzanie dokumentacji konserwatorskiej);
  - stworzenie mechanizmów zachęcających do podejmowania prac konserwatorskich i działań rewitalizacyjnych przy obiektach i obszarach zabytkowych;
  - wprowadzenie bezwzględnego wymogu prowadzenia nadzoru archeologicznego w trakcie budowy infrastruktury drogowej, finansowanej ze środków pochodzących z Regionalnego Programu Operacyjnego oraz innych źródeł przekazywanych gminom przez samorząd wojewódzki;

- opracowanie i wdrażanie do realizacji programu pod roboczym tytułem Kujawsko -pomorskie muzeum otwarte, polegającego na digitalizacji najcenniejszych zabytków ruchomych będących w posiadaniu muzeów, archiwów, bibliotek i innych instytucji na terenie województwa i prezentowaniu ich za pomocą sieci www w postaci wirtualnych galerii;
- stworzenie pilotażowego programu adresowanego do gmin mającego na celu utworzenie w oparciu o istniejące struktury (między innymi gminne ośrodki kultury, izby regionalne w szkołach ponadpodstawowych itp.) ośrodków gromadzących i popularyzujących (wystawy, strony www) informacje historyczne, materiały ikonograficzne, rejestrujących wartości niematerialne i inne materiały związane z dziedzictwem kulturowym na poziomie gmin w celu podniesienia świadomości społeczności lokalnych, upowszechniania wiedzy, ułatwień w dostępie do informacji oraz kształtowania tożsamości regionalnej;
- organizacja pod patronatem Marszałka wieloetapowego konkursu (etap gminny, etap powiatowy, etap wojewódzki) drużynowego szkół na temat wiedzy o dziedzictwie kulturowym i ochronie zabytków regionu - konkurs organizowany dla szkół poszczególnych szczebli - podstawowych, gimnazjów, liceów.

Program wojewódzki prezentuje również potencjalne źródła finansowania prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach oraz innych działań związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych oraz zespołów urbanistycznych i ruralistycznych.

W programie wyznaczono cele nadrzędny, cele szczegółowe wraz z kierunkami działań.

Cel nadrzędny: Utrzymanie różnorodności kulturowej województwa jako świadectwa historii regionu oraz potencjału dla rozwoju gospodarczego.

Cele szczegółowe:

1. Zachowanie dziedzictwa materialnego;
2. Zachowanie dziedzictwa niematerialnego;
3. Kulturowanie tradycji regionalnych;
4. Wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego;
5. Wzrost konkurencyjności regionu.

- Strategia rozwoju powiatu chełmińskiego na lata 2015 - 2025

Strategia rozwoju powiatu chełmińskiego na lata 2015 - 2025 została przyjęta uchwałą nr 289/14 przez Zarząd Powiatu w Chełmnie z dnia 29 września 2014 r. Strategia jest planem osiągnięcia długofalowych zamierzeń Powiatu Chełmińskiego. Implikuje ona przejście z obecnej sytuacji do pożądanego stanu wyrażonego w wizji rozwoju. Strategia to jeden z najważniejszych dokumentów przygotowywanych przez samorząd powiatu. Określa priorytety i cele polityki rozwoju społeczno - gospodarczego prowadzonego na obszarze Powiatu.

Wyznaczona misja: „Skuteczne zaspokajanie potrzeb mieszkańców powiatu chełmińskiego poprzez świadczenie usług publicznych o charakterze ponadgminnym”.

Wyznaczona wizja: „Powiat chełmiński - nowoczesny powiat rozwinięty w oparciu o innowacyjną gospodarkę i zasadę zrównoważonego rozwoju, zapewniający przyjazne warunki do życia, pracy i aktywności społecznej”.

W rozdziale II, podrozdziale 1.2., opisano zabytki na terenie Powiatu i historia regionu. Na terenie powiatu chełmińskiego występują liczne zabytki architektury, które reprezentują różne style architektoniczne, ze znaczną przewagą stylu gotyckiego. Prócz zabytków nieruchomości na terenie Powiatu Chełmińskiego występują również miejsca pamięci związane z wydarzeniami I i II wojny światowej - pomniki i cmentarze. Część obiektów będących własnością gmin, którym brakuje środków finansowych na renowację zabytków, uległ całkowitemu lub częściowemu zniszczeniu. W najlepszym stanie znajdują się obiekty, które zostały zaadaptowane do celów społecznych. Właściwe wyeksponowanie i promowanie istniejących zabytków jako dobra kultury powiatu i świadectwo

ciekawej historii rodów dworskich, może stać się jednym z bodźców przyciągających na teren Powiatu turystów.

Natomiast w podrozdziale 4.3. scharakteryzowano obszar turystyka na terenie powiatu. Jest to obszar atrakcyjny turystycznie, który obfituje w liczne osobliwości przyrodnicze oraz cenne obiekty kulturowe, będące pozostałością wielowiekowej, bogatej historii ziemi chełmińskiej. Przy podjęciu odpowiednich działań inwestycyjnych w zakresie rozwoju infrastruktury turystycznej teren powiatu może stać się atrakcyjnym miejscem do wypoczynku oraz uprawiania aktywnej turystyki. Obecnymi atutami powiatu mogącymi sprzyjać rozwojowi turystyki są:

- korzystne położenie w aspekcie historycznym - historyczna Ziemia Chełmińska;
- korzystne położenie z punktu widzenia osi hydrograficznej, którą tworzy rzeka Wisła oraz jej dopływy: rzeka Browina oraz Kanał Starogrodzki;
- walory i zasoby ekologiczne w postaci rezerwatów i pomników przyrody, stosunkowo dobry stan czystości środowiska przyrodniczego;
- zabytki kultury materialnej (kościół, zespoły pałacowo - parkowe, wykopaliska archeologiczne);
- imprezy kulturalne o znaczeniu regionalnym i krajowym organizowane przez poszczególne gminy Powiatu;
- baza sportowo - rekreacyjna (basen, boiska, sale gimnastyczne, ścieżki rowerowe, liczne miejsca do grilla i wypoczynku);
- istniejąca baza noclegowa, tj. hotele, kwatery prywatne, gospodarstwa agroturystyczne.

Wyznaczone cele strategiczne Strategii:

Cel strategiczny 1: Zapewnione mieszkańcom powiatu chełmińskiego atrakcyjne warunki do życia;

Cel strategiczny 2: Konkurencyjny i rozwinięty gospodarczo powiat chełmiński;

Cel strategiczny 3: Nowoczesna i przyjazna środowisku infrastruktura techniczna;

Cel strategiczny 4: Sprawny i partnerski system realizacji zadań w powiecie chełmińskim;

Wśród wyznaczonych celi operacyjnych nie wyznaczono celi operacyjnych, które bezpośrednio dotyczą obszaru ochrony i opieki nad zabytkami.

- Powiatowy Program ochrony środowiska na lata 2012 - 2015 z perspektywą na lata 2016 - 2019

Powiatowy Program ochrony środowiska na lata 2012 - 2015 z perspektywą na lata 2016 - 2019 został przyjęty uchwałą nr X/87/12 przez Radę Powiatu Chełmińskiego dnia 23 lutego 2012 r. Program przedstawia aktualny stan środowiska na terenie powiatu, uwzględniając uwarunkowania ekologiczne, przestrzenne, społeczne i ekonomiczne. Określa priorytetowe zadania i harmonogram działań proekologicznych oraz źródła finansowania, niezbędne do osiągnięcia podstawowych celów. Obejmuje zagadnienia merytoryczne, takie jak ochronę środowiska, gospodarkę leśną i wodną, ochronę środowiska przed zanieczyszczeniami, kształtowanie świadomości ekologicznej mieszkańców.

W programie wyznaczono następujące priorytety:

Priorytet 1 - zmniejszenie zanieczyszczenia środowiska naturalnego;

Priorytet 2 - gospodarka wodno - ściekowa w celu ochrony wód;

Priorytet 3 - rozwój obszarów zalesionych;

Priorytet 4 - gospodarka odpadami i zmniejszenie zagrożenia ekologicznego;

Priorytet 5 - edukacja ekologiczna;

Priorytet 6 - gospodarczy i rolniczy rozwój regionu z zachowaniem zasad trwałego rozwoju.

Na terenie powiatu chełmińskiego, pomimo małej lesistości terenu (6,8%) i dużego udziału gruntów ornych (83% pow. ogólnej), zachowało się wiele miejsc o charakterze zbliżonym do naturalnego. Większość z nich jest pod ochroną prawną. Znajdują się tutaj takie formy ochrony przyrody jak: Obszar „Natura 2000”, park krajobrazowy, liczne rezerваты i pomniki przyrody oraz użytki ekologiczne.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2016 - 2019 z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Władze samorządowe w procesie zarządzania gminą kierują się wytycznymi zawartymi w sporządzonych na poziomie gminnych opracowań, które obejmują całokształt zjawisk i czynników istotnych dla lokalnego rozwoju. Gminny program opieki nad zabytkami jest zgodny z innymi dokumentami gminnymi dotyczącymi różnych aspektów życia społeczno - gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie zgodny jest z następującymi dokumentami:

- Strategia Rozwoju Gminy Kijewo Królewskie

Strategia Rozwoju Gminy Kijewo Królewskie została przyjęta uchwałą nr XVII/103/04 przez Radę Gminy w Kijewie Królewskim dnia 29 czerwca 2004 r., zmieniona uchwałą nr VII/54/2007 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 29 czerwca 2007 r., następnie zmieniona uchwałą nr X/79/2015 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 29 grudnia 2015 r. Ostatnia zmiana została wprowadzona w związku z niezrealizowaniem części celów Strategii. Okres objęty Strategią przedłużono do 2017 r.

Strategia jest zbiorem oczekiwanych przez społeczność lokalną celów, działań i planów realizacyjnych, mobilizujących mieszkańców do rozwiązywania kluczowych przedsięwzięć, zmierzających do poprawy ich życia.

Cel strategiczny dla gminy Kijewo Królewskie został określony przez grupę planowania strategicznego jako: Dobrze rozwinięta i zorganizowana gmina. Jest to cel główny strategii, do którego realizacji będą dążyć wszystkie zaangażowane podmioty.

Cele częściowe:

- rozwinięta infrastruktura techniczna;
- prężnie działające firmy;
- dobrze rozwinięte i efektywne rolnictwo;
- dobrze funkcjonująca infrastruktura techniczna;
- wypromowana gmina;
- bezpieczna gmina.

- Plany Odnowy Miejscowości

Na terenie gminy Kijewo Królewskie obowiązują następujące Plany Odnowy Miejscowości dla następujących miejscowości:

- Plan Odnowy Miejscowości Kiełp uchwałą nr XXX/182/2010 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 28 maja 2010 r.;
- Plan Odnowy Miejscowości Trzebczyk uchwałą nr XXIX/169/2010 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 27 kwietnia 2010 r.;
- Plan Odnowy Miejscowości Kosowizna uchwałą nr XXIX/167/2010 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 27 kwietnia 2010 r.;
- Plan Odnowy Miejscowości Dorposz Szlachecki uchwałą nr XXXIII/222/2014 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 29 września 2014 r.;
- Plan Odnowy Miejscowości Bągart uchwałą nr XVIII/120/2009 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 13 lutego 2009 r.

Plan odnowy miejscowości jest to dokument operacyjny, określający plan, strategię działań społeczno - gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony.

Konstrukcja dokumentu opiera się na kilku zasadniczych komponentach, są to:

- ogólna charakterystyka miejscowości,
- analiza zasobów miejscowości służącą przedstawieniu stanu rzeczywistego,
- analizę SWOT,
- plan inwestycyjny w kontekście uwzględnienia kierunków rozwoju miejscowości.

Dokument ma charakter poznawczy, który służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój.

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kijewo Królewskie zostało przyjęte uchwałą nr XIV/75/99 przez Radę Gminy w Kijewie Królewskim dnia 29 grudnia 1999 r. Obecnie obowiązujące Studium zostało przyjęte uchwałą nr XXIII/152/2013 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 21 czerwca 2013 r. Gmina podjęła uchwałę nr XI/85/2016 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 22 stycznia 2016 w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kijewo Królewskie oraz do sporządzenia prognozy oddziaływania na środowisko do zmiany studium.

Studium jest narzędziem kształtowania polityki przestrzennej Samorządu. Jest dokumentem planistycznym, określającym politykę rozwoju przestrzennego gminy w jej granicach administracyjnych. Nie jest aktem prawa miejscowego, jednak jego ustalenia są wiążące dla organów gminy przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz umożliwiają integrację przestrzeni jako określonej całości. Studium ma także za zadanie sformułowanie lokalnych uwarunkowań, celów i programów rozwoju, dzięki czemu staje się ono dokumentem wytyczającym ogólną politykę przestrzenną gminy oraz aktem polityki rozwoju przestrzenno - gospodarczego gminy.

- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Kijewo Królewskie

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami wykonawczymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z aktami wykonawczymi dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m. in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych,

5. uwzględnia się ustalenia Gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Kijewo Królewskie jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Obszar gminy Kijewo Królewskie jest pokryty planami miejscowymi w niewielkim stopniu. Na terenie gminy Kijewo Królewskie obowiązuje obecnie 11 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które pokrywają 235 ha (3% powierzchni gminy), z czego 80 ha zamieniono z użytkowania rolniczego na cele nierolnicze.

Gmina jest obecnie na etapie aktualizacji miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kijewo Królewskie w części wsi Brzozowo (Br 2), przyjętego uchwałą nr XXXIII/219 dnia 20 października 2006 r. Łączna powierzchnia obszarów objętych planami miejscowymi będącymi w trakcie sporządzania wynosi ok. 1092 ha, co stanowi ok. 15,2% powierzchni gminy. Poniżej przedstawiono wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenie gminy:

1. Uchwała Nr XVIII/98/96 Rady Gminy w Kijewie Królewskim z dnia 31 października 1996 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu pod przemysł we wsi Szymborno;
2. Uchwała Nr XVIII/99/96 Rady Gminy w Kijewie Królewskim z dnia 31 października 1996 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pod budownictwo mieszkaniowe jednorodzinne we wsi Watorowo;
3. Uchwała Nr XVIII/100/96 Rady Gminy w Kijewie Królewskim z dnia 31 października 1996 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu pod oczyszczalnię ścieków we wsi Napole;
4. Uchwała Nr XXXI/171/98 Rady Gminy w Kijewie Królewskim z dnia 26 maja 1998 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu pod przemysł we wsi Płutowo;
5. Uchwała Nr VII/45/03 Rady Gminy w Kijewie Królewskim z dnia 31 marca 2003 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kijewo Królewskie w części wsi Watorowo i Kiełp obejmującej teren pod lotnisko sportowo-rekreacyjne z dopuszczeniem lotów do celów dyspozycyjnych;
6. Uchwała Nr VII/49/03 Rady Gminy w Kijewie Królewskim z dnia 30 czerwca 2003 r. o miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego terenu usług rzemiosła produkcyjnego we wsi Watorowo gmina Kijewo Królewskie;
7. Uchwała Nr X/73/03 Rady Gminy w Kijewie Królewskim z dnia 30 października 2003 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Kijewo Królewskie w części wsi Watorowo obejmującej teren pod budowę zaplecza noclegowego w lotniczym ośrodku szkoleniowym;
8. Uchwała Nr XXI/122/05 Rady Gminy w Kijewie Królewskim z dnia 15 lutego 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kijewo Królewskie w części dotyczącej wsi Brzozowo (Brl);
9. Uchwała Nr XXVI/175/05 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 25 listopada 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kijewo Królewskie w części wsi Kijewo Królewskie (K.K.-I);
10. Uchwała Nr XXXIII/219/06 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 20 października 2006 r.

dotyczący miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kijewo Królewskie w części wsi Brzozowo (Br 2);

11. Uchwała Nr XIII/89/2008 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 30 czerwca 2008 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu części wsi Brzozowo (Br 3) Gmina Kijewo Królewskie.

Jednym z głównych narzędzi w kształtowaniu ładu przestrzennego w gminie stanowią decyzje o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu oraz decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Na podstawie obowiązującej uchwały z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. 2015 r. poz. 199, ze zm.) dla terenów, dla których gmina nie posiada aktualnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizacja inwestycji jest możliwa po uzyskaniu ww. decyzji. W latach 2011 - 2015 w gminie Kijewo Królewskie wydano łącznie 158 decyzji o warunkach zabudowy, natomiast decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego wydano 11.

Gmina aktualnie jest na etapie przygotowywania programu rewitalizacji gminy Kijewo Królewskie.

6. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Kijewo Królewskie

6.1. Charakterystyka gminy

Gmina Kijewo Królewskie jest to gmina wiejska, usytuowana w środkowej części województwa kujawsko - pomorskiego, w środkowo - zach. części powiatu chełmińskiego. Gmina graniczy:

- od półn. z miastem Chełmno,
- od wsch. z gminą Stolno i Papowo Biskupie,
- od półd. - zach. z gminą Unisław,
- od półd. - wsch. z gminą Chełmża,
- od półd. z gminą Łubianka,
- od półn. - wsch. z gminą Chełmno,

Administracyjnie gmina podzielona jest na 11 sołectw, na które składa się 15 miejscowości. Sołectwa: Bajerze, Bągart, Brzozowo, Dorposz Szlachecki, Kięp Kijewo Królewskie, Kijewo Szlacheckie, Szymborno, Trzebcz Królewski Trzebcz Szlachecki, Watorowo,. Siedzibą gminy jest Kijewo Królewskie. Pozostałe miejscowości: Kosowizna, Napole, Płutowo, Trzebczyk.

Z punktu widzenia fizycznogeograficznego obszar gminy leży w obrębie dwóch makroregionów, tj. wsch. część leży w obszarze Pojezierza Chełmińsko - Dobrzyńskiego (makroregion Pojezierze Chełmińskie) zaś zach. część w obszarze Doliny Dolnej Wisły (makroregion - dolina Fordońska).

Rzeźba terenu gminy nie jest zbyt urozmaicona. Krajobraz charakteryzuje się monotonią i ubóstwem form. Cały obszar gminy Kijewo Królewskie znalazł się w zasięgu ostatniego zlodowacenia skandynawskiego, stąd rzeźba terenu posiada cechy charakterystyczne dla krajobrazu młodoglacjalnego. Pod względem geomorfologicznym na obszarze gminy należy wyróżnić dwie podstawowe jednostki: wysoczyznę morenową zwaną Równiną Chełmińską, oraz część dolinną tzw. Basenu Unisławskiego.

Gmina Kijewo Królewskie jest gminą rolniczą z przeważającym udziałem użytków rolnych, które stanowią 92,82% powierzchni gminy. Rolnictwo jest wiodącą dziedziną gospodarki gminy. Pozostały obszar gminy stanowią lasy - 2,51%, i grunty zadrzewione oraz 4,67% pozostałe grunty.

Obszar gminy odwadniany jest przez rzekę Frybę (Browinę) - część wsch. gminy przez jej przyrzecze, które stanowią niewielkie ciek i oraz przez zlewnię Kanału Starogrodzkiego - lewobrzeżnego dopływu Browiny odwadniającego zach. „doliną” część gminy. Poza nimi występują jeszcze następujące ciek i wodne: Kanał Boczny, Kanał Główny Miejskiej Niziny Chełmińskiej, Rurociąg Bajerze.

Na obszarze gminy występują następujące formy ochrony przyrody:

- pomniki przyrody - 36 drzew;
- użytki ekologiczne - zagłębienia wytopiskowe i rynny polodowcowe na wysoczyźnie np. obniżenie po dawnym jeziorze w Trzebczyku, i podmokłości w rejonie Kiełpia;
- park krajobrazowy - Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Wisły;
- rezerwaty przyrody - „Płutowo” i „Zbocza Płutowskie”.

6.2. Zarys historii obszaru gminy

Gmina Kijewo Królewskie położona jest na terenie ziemi chełmińskiej stanowiącej historyczną jednostkę terytorialną dawnej Polski. Dzięki układowi historycznych okoliczności jest to region odrębny, odgrywający istotną rolę w polskich dziejach. Już w okresie średniowiecza rozwinęła się tutaj i ukształtowała sieć osadnicza wraz z miastami rozwijającymi się w oparciu o planowe założenia urbanistyczne. Ziemia Chełmińska jest rdzennym terytorium początków państwa krzyżackiego, którego stosunki z Polską przez trzy stulecia kształtowały historię tej części Europy. Zachowane do dziś podstawowe elementy dziedzictwa kulturowego regionu powstały głównie właśnie w okresie krzyżackim.

W X - XII w. ziemia chełmińska należała do państwa Piastów. Przejawem wczesnosłowiańskiej państwowości był, zlokalizowany na Górze ŚW. Wawrzyńca w Kałdusie, wczesnośredniowieczny zespół osadniczy (X i XI w.) uznany za jeden z najważniejszych ośrodków administracyjno - gospodarczych ówczesnej Polski. W wyniku rozbicia dzielnicowego od 1138 r. tereny te znajdowały się pod panowaniem książąt mazowieckich. Stąd w latach 20-tych XIII w. wyruszały wyprawy krzyżowe z pierwszym biskupem misyjnym Chrystianem, mające na celu chrystianizację Prus. Zgodnie z przywilejem łowickim z 5.VIII. 1222 r. wydanym przez księcia mazowieckiego Konrada I dla biskupa Chrystiana, w ręce biskupstwa przeszła cała ziemia chełmińska wraz z miastami i wsiami Wśród nich wymieniane jest, odnotowane jako nieistniejące, miasto Płutowo z przynależnymi wsiami oraz 28 wsi wcześniej należących do wojewody mazowieckiego komesa Żyrona, między innymi: Kiełp, Trzebcz. W związku z niewielką skutecznością wypraw krzyżowych, w 1228 r. książę mazowiecki Konrad I wydał przywilej nadający ziemię chełmińską zakonowi krzyżackiemu, zachowując nad nią prawa zwierzchnictwa. Sprowadzenie Krzyżaków było związane również z potrzebą zabezpieczenia granic Polski przed najazdami plemion pogańskich Prusów, Jaćwingów, Litwinów i Pomezan. Zakon, wykorzystując układy polityczne, szybko uzyskał samodzielność na podbitych terenach i stworzył swoje potężne państwo z nowymi strukturami administracyjnymi, ludnościowo - etnicznymi (niemieccy osadnicy) oraz gospodarczymi i kulturalnymi (prawo chełmińskie), czego wyrazem było założenie i rozwój kilkudziesięciu miast na nowym prawie chełmińskim, z Toruniem i Chełmnem (1233 r.) na czele.

W czasach krzyżackich Ziemia Chełmińska była podzielona na kilka komturii. W 1243 r., kiedy na synodzie w Toruniu ogłoszono papieską bullę o podziale ziem krzyżackich na diecezje, ziemia chełmińska została objęta nową diecezją chełmińską z katedrą w Chełmży, której biskupem został dominikanin Heidenreich. Wkrótce, jeszcze w XIII i XIV w. powstała gęsta sieć gotyckich kościołów, które dziś stanowią świadectwo rozwoju cywilizacji i wysokiej klasy architektury tego regionu.

Po wojnie 13-letniej (1454 - 1466) ziemia chełmińska weszła w skład polskich Prus Królewskich. Powstało województwo chełmińskie, pokrywające się z obszarem diecezji chełmińskiej.

W wyniku I rozbioru Polski ziemia chełmińska bez Torunia została włączona w granice państwa pruskiego. W końcu XVIII w. i początkach XIX w. tereny objęła kolonizacja fryderycjańska, która odegrała ważną rolę w germanizacji wschodnich Prus. Akcja osadnicza miała na celu wykorzystanie gospodarcze nieużytkowanych dotąd terenów (bagna, lasy) oraz trwałe powiązanie kolonizowanych obszarów z państwem pruskim poprzez ściągnięcie niemieckojęzycznych bądź protestanckich osadników. W jej ramach przeprowadzono reformy administracyjne, mające na celu rozwój rolnictwa i przemysłu, dzielono królewszczyzny, zakładano nowe wsie.

W latach 1807 - 1815 ziemia chełmińska znajdowała się w Księstwie Warszawskim i następnie ponownie w Królestwie Prus. Po I wojnie światowej, w 1920 r., cały teren wszedł w skład województwa pomorskiego w państwie polskim. Okres międzywojenny przyczynił się do rozwoju regionu, jednak nadejście II wojny światowej spowodowało znaczne zniszczenia. W PRL ziemia chełmińska znalazła się w województwie bydgoskim, w 1975 r. po reformie administracyjnej ponad 90% - w województwie toruńskim, obecnie wchodzi w skład województwa kujawsko - pomorskiego.

Do najstarszych wsi gminy należą: Kijewo, Kiełp, Płutowo i Trzebcz, powstałe przed wydzierżawieniem tych ziem Krzyżakom w 1228 r.

Kijewo - najstarsze wzmianki dotyczące Kijewa pochodzą z 1222 r. W 1227 r. wzmiankowany jest pleban kościoła. W poł. XIII w. wieś została podzielona na dwie części i na mniejsze dobra przekazane w lenno rycerzom ziemi chełmińskiej. Historyczne nazwy wsi: Schonenfeldt - 1388 r., Schonenfeld - 1407 r., Quitau lub Schonenfeldt - 1421 r., od 1466 r.: Kiewo, Kyewo.

Kijewo Szlacheckie - od 2 poł. XIII w. – 1466 r. zależne od Krzyżaków dobra rycerskie. W dokumentach wymieniani są lennicy: Zygfryd von Schonenfeldt (1388 r.) Sander, Stibor i Mattias (1407 r.), rycerze Bertold Stange i Mikołaj Haselicht z Leszcza, który w 1421 r. swą posiadłość zamienił na dobra w Bajerzu. W latach 1423 - 24 wieś administracyjnie podlegała komturowi w Starogrodzie, zaś jej właścicielami byli: Ticze, Stibor, Hannos Rone, Bertold Stange, Dawid, Sander i Dytrych. Wszyscy zobowiązani byli do wystawienia na potrzeby wojenne Zakonu odpowiedniej ilości zbrojnych ludzi. W latach 1430 i 1440 - 1452 wzmiankowany jest jeszcze Bartosz Rone, zaś w 1489 r. - Hermann Kife, identyfikowany z Hermanem z Kijewa, ławnikiem ziemskim chełmińskim (1481 - 1490).

W 1524 r. właścicielem części wsi był Myrosch z Kijewa. Ok. 1570 r. majątki znajdowały się w rękach Piotra Kijewskiego herbu Lubicz i Jana Napolskiego. W okresie zaboru pruskiego, w 1789 r. folwark w Kijewie był dzierżawiony przez Józefa Borowskiego, właściciela Napola. Inne części wsi znajdowały się w rękach Ignacego Borowskiego, Antoniego Rościszewskiego i jego syna Teodora. W 1795 r. wieś przejął Karl von Homberg, od 1798 r. - Mateusz Gostomski. Ok. 1880 r., jako właściciel wymieniany jest Jak Kobyliński. Jego majątek w Kijewie liczył 8 domów mieszkalnych, 21 gospodarczych, mieszkało tu 127 katolików i 18 ewangelików.

W pocz. XX w. majątki w Kijewie Szlacheckim posiadali: Leopold Rychter - właściciel młynów w Toruniu oraz rodzina Ponieckich, dzierżawców młynów i spichlerzy w Bydgoszczy. Majątek Ponieckich leżał w części wsi zwanej „Pod Dorposz”. Barbara Poniecka wniosła go w wianie do rodziny Wojnowskich. Po niej dziedziczył Maciej Wojnowski. Z powodu niewielkiego obszaru, po wojnie pałac i park pozostał w rękach Wojnowskich, w latach 90-tych XX w. rodzina odzyskała młyn. W części wsi o zwyczajowej nazwie „Nad Szosą” istniał inny majątek, z którego zachował się park i powojenny budynek wzniesiony na miejscu starego dworu. W pobliżu znajduje się dawny cmentarz ewangelicki.

Kijewo Królewskie - wsch. część wsi, do 1452 r. stanowiąca uposażenie szpitala Ducha Świętego w Chełmnie, w okresie 1466 - 1506 była królewszczyzną, stąd jej nazwa: Kijewo Królewskie. Od pocz. XVI w. przypadła biskupom chełmińskim i podlegała zarządowi dóbr w Starogrodzie. Znajdował się tu folwark biskupi o pow. 50,5 łana. W 1754 r. mieszkańcy wsi, na mocy biskupiego przywileju, otrzymali ziemię na własność. Po I rozbiorze Polski rząd pruski przystąpił do sekularyzacji dóbr biskupich, majątek wykupił V. Blumberg. Wg spisu ludności z 1922 r. w Kijewie Królewskim

znajdowały się 44 domy mieszkalne i 89 gospodarczych. Łącznie w miejscowościach Kijewo Królewskie i Szlacheckie zamieszkiwało 427 osób, w tym 291 kobiet. Do II wojny światowej do wsi Kijewo Królewskie należały majątki leżące w jej pobliżu: Zaroślak i Sztokowo, po wojnie rozparcelowane.

Kielp - u schyłku XII w. osada należała do komesa Żyrona. W latach 1422 - 1441 istniał tu folwark krzyżacki w komturstwie starogrodzkim. W latach 1570 - 1772 r. wieś stanowiła własność biskupstwa chełmińskiego. Nazwy osady to: Kelz, od 1422 Colping, Kolpyn, Colpen, Culpyn, Kolpin, 1543 Kielpin. Obecna nazwa funkcjonuje od końca XVI wieku.

Plutowo - wieś przedkrzyżacka, znana jako Plot, Ploth, za czasów Zakonu: Plotsch, Ploten, Cleyne Plote, Plotau zaś w czasach nowożytnych: Plothowo, Plotowo. Pierwszy raz wzmiankowana w 1222 r. - wymieniona wśród nieistniejących grodów. Współcześnie na jej terenie zlokalizowano wczesnośredniowieczne grodzisko. W latach 1423 - 1424 stanowiła własność rycerską Bernarda z Plutowa w komturii starogrodzkiej. W 1516 r. Jan Płotowski, na drodze zamiany, przekazał wieś biskupowi chełmińskiemu Janowi Konopackiemu. W 1570 r. dobra szlacheckie należały do Jana Szymborskiego. W 1800 r. - własność Franciszka Twarowskiego, od 1893 r. - starosty Jakoba von Gertacha. W 1926 r. właścicielką wsi była Anna Szczerbińska, a od 1929 r. do wybuchu II wojny bracia: Leszek i Zdzisław Czajkowscy. Dwór murowany wzniesiony został w końcu XIX w. przez rodzinę von Kröcher. Po 2 wojnie światowej majątek został przejęty przez Skarb Państwa Polskiego,, utworzono w nim PGR.

W 1868 r. na 212 mieszkańców mieszkało we wsi 156 Niemców wyznania ewangelickiego. W 1882 r., z ewangelickiej parafii Chełmno, wyodrębniono nową parafię Plutowo - Trzebczyk. W Plutowie istniała siedziba gminy, pastorówka, cmentarz, kaplica pogrzebowa (w dawnej kuźni dworskiej) i kościół ewangelicki. W Trzebczyku: cmentarz, szkoła i kościół. Na pocz. XX w. założono w Plutowie szkołę dla dzieci ewangelickich i katolickich. Od pocz. XX w. istniała we wsi filia parafii staroluteranńskiej w Toruniu. Liczba staroluteran nie przekraczała 30 osób, zaś w okresie międzywojennym został j tylko jeden wierny, a kaplica nie była używana.

Pod koniec lat 20-tych XX w. Plutowo zamieszkiwało 76 Niemców - ewangelików co stanowiło 30% mieszkańców wioski. Podczas okupacji dwór wraz z folwarkiem został wywłaszczony polskim właścicielom, a zarząd nad nim objął Ludolf von Alvensleben. W tym czasie w piwnicach byłej pastorówki przetrzymywano polskich mieszkańców Plutowa i okolic.

Trzebcz - wieś wzmiankowana w 1222 r., jako przekazana biskupowi Christianowi. Część zwana później **Trzebczem Królewskim**, królewszczyzna w latach 1466 - 1505, darowana została przez Aleksandra Jagiellończyka biskupom chełmińskim. W XVII w. znajdowała się tu siedziba klucza majątków biskupów chełmińskich. Własnością kościelną miejscowość przestała być w 1773 r.

Trzebcz Szlachecki - pozostała część wsi znajdująca się w rękach biskupa Chrystiana stanowiła gniazdo rodowe Trzebskich herby Nieczuja, w rękach których znajdowała się jeszcze w XVI w. Później przeszła na własność biskupów chełmińskich. W 1805 r. wieś kupiona została przez Mateusza Słaskiego z Wołynia, ożenionego z Heleną Kruszyńską z Nawry i pozostawała w rękach rodziny do 1939 r. Mateusz Słaski był posłem na sejm Księstwa Warszawskiego, wybitnym patriotą, członkiem wielu organizacji polskich propagujących rozwój oświaty, inicjatorem powstania Towarzystw Pomocy Naukowej dla uzdolnionej polskiej młodzieży. W 1820 r. kupił majątek w Kijewie, po czym zostawił dobra synowi Ludwikowi, przenosząc się do Chełmna. Dwór Słaskich stanowił centrum życia kulturalnego regionu. Gościł tak znane postacie jak: Juliusz Fałat, Kazimierz Nitsche, Henryk Sienkiewicz i Józef Wodziń. Kolejny właściciel - Jan Słaski - zawodowy żołnierz, major kawalerii, senator, odznaczony Krzyżem Virtuti Militari i Krzyżem Walecznych, został zamordowany w kwietniu 1940 r. w Katyniu.

Trzebczyk - najmniejsza miejscowość gminy była folwarkiem należącym do biskupów chełmińskich. Po I rozbiorze wieś przeszła w ręce rządu pruskiego, który sprowadził kolonistów wyznania ewangelickiego. Uczęszczali oni do parafii ewangelickiej w Chełmnie. W 1882 r. powstała nowa

parafia ewangelicka Plutowo - Trzebczyk. W 1890 r. ukończono budowę kościoła ewangelickiego. Wraz z nim powstał cmentarz, powiększany w latach 1902 - 1904. W połowie lat 80. XIX w. wieś liczyła 63% ewangelików, w 1921 - 41%. Ich ilość spadała do 1939 r. Istniała także szkoła ewangelicka.

Bajerze (Bayersee, Beyersche, Beigersehe, Beirsze) - wieś rycerska i folwark zakonny oddany w lenno. W 1409 r. dobra należały do rycerza Amelunga, uczestnika wyprawy na Dobrzyń. W 1421 r. wielki mistrz Michał Kűchmeister nadał posiadłość z obowiązkiem daniny Mikołajowi z Leszcza. W latach 1423 - 4 wieś administracyjnie należąca do komturstwa starogardzkiego, podzielona była na kilka dóbr, których właściciele wystawiali zbrojnych do udziału w wojnach krzyżackich oraz płacili czynsz do komturstwa.

Od 1523 r. wieś znajdowała się w posiadaniu Bajerskich. W 1526 r. Urszula Bajerska otrzymała przywilej Zygmunta I na kilka posiadłości, w tym w Małym i Wilekim Bajerzu. Do spadkobierców Michała Bajerskiego w 1570 r. należało: 28 łąnów chłopskich w Bajerzu, karczma, kuźnia, wiatrak, sześciu zagrodników z bydłem i trzech innych. Drugi, mniejszy majątek należał do Macieja Płotowskiego, trzeci - do Pawła Płotowskiego. Z rodu Bajerskich wywodzi się Mikołaj z Bajerza (Bajerski), członek Związku Pruskiego od 1450 r., później starosta w Radzynie Chełmińskim, który w 1456 r. bronił tamtejszego zamku, gdzie w czasie wojny 13-letniej schroniła się szlachta chełmińska wierna Polsce. Jan z Bajerza w latach 1471 - 1476 był miecznikiem pruskim, od 1482 r. - podkomorzym chełmińskim. Gabriel syn Jerzego z Bajerza, od 1465 r. studiował na Akademii Krakowskiej, a w 1483 r. był sekretarzem króla Kazimierza Jagiellończyka. Przez kolejne wieki pokolenia Bajerskich obejmowały wiele ważnych urzędów państwowych i kościelnych.

W 1672 r. i 1682 r. Bajerz był dziedzictwem szlacheckim. W 1704 r. wymieniany jest Walerian Kruszyński z Nawry, miecznik ziem pruskich, późniejszy kasztelan Gdańska. Jego syn, Antoni sprzedał majątek w 1743 r. stolnikowi winnickiemu Krzysztofowi Gostomskiemu, po którym dziedziczył jego brat Wojciech, a od 1758 r. - synowie Wojciecha i potem kolejni członkowie rodziny. W 1781 r. Bajerze należało do Jana Nepomucena Gostomskiego, którego własnością był również leżący nieopodal folwark Baumgart. W 1789 r. we wsi był dwór, folwark i karczma należące do majątku Bolumin. Od 1790 r. majątek był własnością Józefa Kossowskiego, od 1797 r. - Ernsta Zygmunta Wilhelma von Reck, dyrektora Domu Kadetów w Chełmnie. W 1800 r. wymieniani są: Leopold C. F. von Heyden i jego żona Karolina Ch. z domu von Bork. W 2 poł. XIX w. właścicielem został Ernst Anhalt, budowniczy eklektycznego pałacu. Ok 1880 r. wieś zajmowała obszar 497 ha, liczyła 185 mieszkańców, w tym 120 katolików, 65 ewangelików. W 1910 r. stało tu 10 domów mieszkalnych i 35 gospodarczych, było 203 mieszkańców w tym 134 Polaków i 69 Niemców. Od 1921 r. właścicielem Bajerza był Henryk Hofmann.

Bągart. - wieś wzmiankowana jako: Bowmgarten (1423 r.), Bomgart, Bogart (1457 r.), Baumgart (1789 r.). W latach 1423 - 24 była własnością rycerską w prokuratorstwie unisławskim. W latach 20-tych XV w. należała do rycerza Ertmana zobowiązanego wystawiać służbę w zbroi lekkiej na rzecz Zakonu. W 1457 r. król Kazimierz Jagiellończyk nadał wieś Janowi Bażyńskiemu, ok. 100 lat później wieś była w rękach 2 braci: Krzysztofa i Jakuba Płotowskich - każdy z nich posiadał 4 łąny i 2 zagrodników. Po potopie szwedzkim (1655 - 1660) i panującej zarazie wieś opustoszała, jeszcze w 1672 r. była opuszczona. W 1789 r. folwark we wsi należał do Jana Nepomucena Gostomskiego z Bajerza. W 1885 r. majątek szlachecki liczył 206 ha, we wsi żyło 95 mieszkańców, w tym 80 katolików i 15 ewangelików. W 1910 r. we wsi było 8 budynków mieszkalnych i 24 gospodarcze, wieś liczyła 132 mieszkańców, w tym 87 Polaków, reszta Niemców. W 1921 r.: 133 mieszkańców: 91 katolików, 42 ewangelików, we wsi znajdował się folwark i 7 budynków mieszkalnych.

Dorposz Szlachecki - wieś pierwszy raz wzmiankowana w dokumentach z lat 1386 - 1393: rycerz Jan z Dorposza posiadał dobra we wsi Ulanowo. W 1423 r. wymieniane są dobra rycerskie Dorrenposch, z których wystawiano dwóch konnych w lekkich zbrojach na potrzeby militarne Zakonu. W 1536 r. wzmiankowani są bracia Jakub i Andrzej Dorpowscy, posiadacze dóbr we wsi Piwnice pod

Toruniem. Ród Dorpowskich herbu Leliwa posiadał liczne posiadłości na terenie Prus Wschodnich, wielu jego przedstawicieli przyjęło święcenia kapłańskie, pełniąc wysokie godności kościelne. Od 1570 r. wieś lub jej część należała do Macieja Dorpowskiego: 7 łąnów, siedmiu zagrodników, karczma, kuźnia i wiatrak, wśród mieszkańców byli bednarz i kuśnierz. Inną część wsi posiadał, wymieniany 1580 r., Walewski, którego syn Antoni był starostą nakielskim. W 1 poł. XVII w. część wsi była w rękach Krzywkowskich: miecznika i starosty starogrodzkiego, Sebastiana Krzywkowskiego i jego spadkobiercy - Wojciecha Krzywkowskiego, kanonika z Chełmży, sekretarza króla Jana Kazimierza, zmarłego w 1662 r. Dorpowski, jako właściciel majątku w Dorposzu wymieniany jest jeszcze w 1697 r.

W 1773 r. właścicielami wsi zostają Borowscy herbu Jastrzębiec: Stanisław Antoni, potem Michał i jego potomkowie. W 1789 r. wymieniana jest Marianna Borowska z domu Karłowska, właścicielka Dorposza i Kosowizny, od 1796 r. - jej dzieci. Od 1800 r. Dorposz był w rękach Antoniego Morawskiego, w 1890 r. - Franza Bergera, w 1892 r. wymienianych jest czterech właścicieli m. in. Maciej Dorpowski oraz Kurt i Gert Berger.

W 1885 r. Dorposz zajmował 348 ha, mieszkało tu 147 osób: 93 katolików, 54 ewangelików, w pocz. XX w. - 176 osób. Ogółem było 85 budynków, w tym 26 mieszkalnych murowanych z cegły. Do wsi należało 350 ha, z czego 187 to grunty orne, reszta - sady i ogrody. Ziemia była częściowo zmeliorowana. We wsi znajdowała się straż ogniowa i warsztat kołodziejski.

W latach 1898 - 1900 majątek został rozparcelowany na 7 działów, resztówka o powierzchni 16,0 ha oraz park ostatnią wolą właściciela zostały подарowane wsi. W 1905 r. było tu 28 domów mieszkalnych i 208 mieszkańców. W 1921 r. było 27 domów mieszkalnych i 170 mieszkańców. We wschodniej części wsi zachowały się niemieckie forty sprzed 1914 r. stanowiące element chełmińskiej twierdzy.

Kosowizna - niewielka wieś wyodrębniona z gruntów wsi Kijewo Królewskie. Pierwszy raz wzmiankowana w 1756 r., jako posiadłość Pawła Kossa, w zastawie u Michała Borowskiego. Po śmierci Borowskiego, przeszła z ręce jego dzieci: Józefa, Rocha, Marianny i Magdaleny, potem, w 1789 r. stanowiła własność wdowy po Józefie - Marianny z domu Karłowskiej i jej dwóch synów. W 1796 r. majątek dziedziczył Dionizy Borowski z rodzeństwem. W latach 80-tych XIX w. obszar Kosowizny wynosił 597 mórg, stały tu cztery domy mieszkalne i 7 budynków gospodarczych. Wśród mieszkańców było 39 katolików i 1 ewangelik. Właścicielem posiadłości był F. Kobyliński.

Napole - wieś wzmiankowana w pocz. XV w. jako Felde, Cleyne Veldchin, Veldchen, w 1570 - Napole. Pierwszym rycerzem lennym z Napola był Daniel odnotowany w 1405 r., uczestnik krzyżackiej wyprawy na Gotlandię i najazdu na Dobrzyń. Wymieniany jest też w latach 1423 - 24; należało do niego wówczas 8 łąnów, za co miał wystawiać jednego konnego w zbroi. Inną część - tzw. Małe Napole o pow. 3,5 łąna, posiadał Konrad Cuncze, również obowiązany zbrojnie wobec Zakonu. W 1438 r. istniał w Napolu folwark rycerski o powierzchni 11,5 łąna, zobowiązany lennie wobec zakonu. Po wojnie trzynastoletniej wieś stała się siedzibą rodową Napolskich herbu Niezgoda. W 1570 r. wymieniany jest Jan Napolski, właściciel ziemi w Napolu i Kijewie: 11 łąnów w Napolu, karczma, kuźnia, 4 zagrodników, 1 komornica. W 1667 r. wieś podzielona była na trzy posiadłości szlacheckie: część Pawła Orłowskiego liczyła 8 łąnów, część Jana Pilskiego - 2 łąny, Marcina Jaworskiego - 2 łąny. W 1706 r. wieś pozostawała podzielona, choć cała w rękach Orłowskich. W 1730 r. Ewa Orłowska sprzedała majątek Ludwikowi Radozkowskiemu. W 1740 r. wzmiankowana jest Anna Borowska, po niej - jej spadkobiercy. Jeszcze w 1789 r. dobra w Napolu posiada Józef Borowski mieszkający z synem Józefem. W poł. XIX w. Napole zajmowało obszar 192 ha, szczyliło się hodowlą bydła rasy holenderskiej. W 1868 r. było tu 6 domów mieszkalnych, wieś liczyła 79 mieszkańców, w tym 66 katolików i 12 ewangelików.

Szymborno - osada wzmiankowana w 1408 r., kiedy to są wymieniani Wilhelm i Ścibor z Szymborna. W latach 1423 - 1424 własność rycerska w komturstwie starogrodzkim. W 1570 r. własność szlachecka Jana Szymborskiego. W 1704 r. właścicielem był także Szymborski. Przed 1804

r. dobra należały do Franciszka Twarowskiego, a po 1804 r. - do Winnickiego. Od końca XIX w. do końca wojny majątek należy do rodziny Kaufmann.

Watorowo - wzmiankowane w 1423 r., jako własność rycerska podlegała komturii starogrodzkiej. W okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej krótko był własnością prywatną, by od 1490 r. aż do pierwszego rozbioru Polski stanowić część klucza starogrodzkiego dóbr biskupów chełmińskich. Większość gruntów biskupi wynajmowali na zasadzie kontraktu dzierżawnego. Po sekularyzacji dóbr kościelnych wieś przeszła w ręce państwa pruskiego i uległa kolonizacji. W Watorowie (Waltersdorf od 1909 r.) pojawili się niemieccy osadnicy wyznania ewangelickiego. W latach 80-tych XIX w. mieszkało tu 67% ewangelików, którzy mieli do dyspozycji szkołę ewangelicką. Na nabożeństwa uczęszczali do parafii ewangelickiej w Chełmnie. W 1921 r. pierwszy polski spis powszechny zanotował 50% protestantów.

6.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Według powyższego na obszarze gminy Kijewo Królewskie funkcjonują jedynie dwie z ww. form jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

6.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Procedurę wpisania obiektu do rejestru zabytków reguluje ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.). Działaniami administracyjnymi w zakresie wpisu obiektu do rejestru zabytków zajmuje się odpowiedni Wojewódzki Konserwator Zabytków, w przypadku gminy Kijewo Królewskie jest to Kujawsko - Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, a także jego nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna (art. 8, 9 pkt. 1, 2). Na terenie gminy Kijewo Królewskie znajduje się 25 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym jedno stanowisko archeologiczne (Tabela nr 1).

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Kijewo Królewskie

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Bajerze	nr 36	pałac w zespole pałacowo - parkowym	A/942 z 04.02.1991 r.

2	Bajerze	dz. nr 89/5	park typu krajobrazowego w zespole pałacowo - parkowym	A/942 z 26.11.1984 r.
3	Brzozowo	dz. nr 184/3, 185/1	schron amunicyjny M-3 w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno	A/1511 z 14.02.1980 r.
4	Brzozowo	dz. nr 189/3	schron amunicyjny M-4 w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno	A/1511 z 14.02.1980 r.
5	Brzozowo		schron amunicyjny M-5 w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno	A/1511 z 14.02.1980 r.
6	Dorposz Szlachecki	dz. nr 81/1	fort I w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno	A/1511 z 14.02.1980 r.
7	Dorposz Szlachecki	dz. nr 97	fort II w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno	A/1511 z 14.02.1980 r.
8	Kiełp	dz. nr 134	schron piechoty IR-1 w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno	A/1511 z 14.02.1980 r.
9	Kiełp	dz. nr 194, 293	schron piechoty IR-2 w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno	A/1511 z 14.02.1980 r.
10	Kijewo Królewskie	ul. Św. Wawrzyńca, dz. nr 61/7	kościół paraf. pw. św. Wawrzyńca	A/389 z 30.11.1929 r.
11	Kijewo Szlacheckie	nr 45	pałac w zespole pałacowo - parkowym	A/175 z 16.05.1990 r.
12	Kijewo Szlacheckie	nr 46	młyn w zespole pałacowo - parkowym	A/175 z 16.05.1990 r.
13	Kijewo Szlacheckie	dz. nr 128/5	park w zespole pałacowo - parkowym	A/175 z 16.05.1990 r.
14	Kosowizna	dz. nr 36/40	park dworski	A/617 z 26.11.1984 r.
15	Płutowo	dz. nr 235/2	spichlerz folwarczny	A/1163 z 19.02.1982 r.
16	Trzebcz Szlachecki	nr 18	dwór z oficyną w zespole dworsko - parkowym	A/70 z 22.10.1997 r.
17	Trzebcz Szlachecki	nr 18	spichlerz w zespole folwarcznym	A/70 z 22.10.1997 r.
18	Trzebcz Szlachecki	nr 19-20-21	rządówka w zespole dworsko - parkowym	A/70 z 22.10.1997 r.
19	Trzebcz Szlachecki	dz. nr 29	kuźnia w zespole dworsko - parkowym	A/70 z 22.10.1997 r.
20	Trzebcz Szlachecki	dz. nr 7/19	podwórze gospodarcze w zespole dworsko - parkowym	A/70 z 22.10.1997 r.
21	Trzebcz Szlachecki	dz. nr 28/1	park w zespole dworsko - parkowym	A/70 z 22.10.1997 r.
22	Trzebcz Szlachecki	dz. nr 13/3	kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP	A/386 z 30.11.1929 r.
23	Watorowo	dz. nr 53	schron piechoty UR-1 w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno	A/1511 z 14.02.1980 r.

24	Watorowo	dz. nr 1/2	schron amunicyjny M-2 w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno	A/1511 z 14.02.1980 r.
25	Płutowo	AZP 34-41, nr stanowiska w miejscowości 1, na obszarze 44	grodzisko z okresu wczesnego średniowiecza, IX-XII w.	C/156 z 27.08.2003 r.

6.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych w gminie Kijewo Królewskie

Zgodnie z art. 3. pkt. 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ze względu na bezpieczeństwo obiektów nie publikuje się szczegółowych danych na temat zabytków ruchomych.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zobowiązuje właściciela lub posiadacza zabytku ruchomego do:

- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytku;
- przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę;
- zawiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu lub kradzieży, zagrożeniu, zmianie miejsca przechowania, zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku.

Na terenie gminy Kijewo Królewskie zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków to wyposażenie kościołów. (Tabela nr 2).

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Kijewo Królewskie

LP.	ADRES	OBIEKT/ ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
1	Kijewo Królewskie	Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca z urządzeniem wnętrza	A/389 z 30.11.1929 r.
2	Kijewo Królewskie	43 elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca	B/177/1-43 z 27.10.2005 r.
3	Kijewo Królewskie	2 rzeźby gotyckie w kościele parafialnym pw. św. Wawrzyńca	B/56/1-2 z 02.10.1984 r.
4	Trzebcz Szlachecki	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP z urządzeniem wnętrza	A/386 z 30.11.1929 r.
5	Trzebcz Szlachecki	Ołtarz główny z obrazem w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP	B/58/1-2 z 05.10.1984 r.

6.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.). Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661).

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.), gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowanie Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków w gminie Kijewo Królewskie, przedstawia tabela poniżej - Tabela nr 3. Gminna ewidencja zabytków nieruchomych gminy Kijewo Królewskie została opracowana przy sporządzaniu niniejszego Programu.

Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków w gminie Kijewo Królewskie

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT
1	Bajerze	nr 36	pałac w zespole pałacowo - parkowym
2	Bajerze		park typu krajobrazowego w zespole pałacowo -parkowym
3	Bągart	nr 7	budynek kolejowej strażnicy drogowej, ob. budynek mieszkalny
4	Bągart	nr 8	budynek stacji kolejowej, ob. budynek mieszkalny
5	Bągart	nr 8	budynek toalety kolejowej, ob. budynek gospodarczy
6	Bągart	nr 14	czworak, ob. budynek mieszkalny
7	Bągart	15-17	czworak, ob. budynek mieszkalny
8	Bągart	22-23	czworak, ob. budynek mieszkalny
9	Brzozowo	nr 5	budynek mieszkalny
10	Brzozowo	nr 10	budynek mieszkalny

11	Brzozowo	nr 30	zespół stacji kolejowej - dom kolejowy
12	Brzozowo	nr 49A	budynek mieszkalny
13	Brzozowo	nr 64B	młyn mechaniczny
14	Brzozowo	nr 76	mleczarnia
15	Brzozowo	nr 82	budynek mieszkalny
16	Brzozowo	nr 94	budynek mieszkalny
17	Brzozowo	nr 121	budynek mieszkalny
18	Brzozowo	nr 126	budynek mieszkalny
19	Brzozowo	nr 126	budynek inwentarski
20	Brzozowo		cmentarz ewangelicki
21	Brzozowo	dz. nr 60/1	kapliczka przy drodze do Osnowa
22	Brzozowo	dz. nr 174/2	remiza straży pożarnej/kuźnia przy szkole
23	Brzozowo	dz. nr 184/3, 185/1	Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno: schron amunicyjny M-3
24	Brzozowo	dz. nr 189/3	Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno: schron amunicyjny M-4
25	Brzozowo	dz. nr 216/8	Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno: schron amunicyjny M-5
26	Dorposz Szlachecki	nr 3	budynek mieszkalny
27	Dorposz Szlachecki	nr 9	dwór
28	Dorposz Szlachecki	nr 10	obora z zespołu folwarcznego, ob. budynek mieszkalno - gospodarczy
29	Dorposz Szlachecki	nr 14	kuźnia z zespołu folwarcznego
30	Dorposz Szlachecki	nr 15	budynek mieszkalny z zespołu folwarcznego
31	Dorposz Szlachecki	nr 15	stajnia z zespołu folwarcznego
32	Dorposz Szlachecki	nr 19	budynek mieszkalny
33	Dorposz Szlachecki	dz. nr 81/1	Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno: Fort I
34	Dorposz Szlachecki	dz. nr 97	Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno: Fort II
35	Dorposz Szlachecki		park dworski
36	Kielń	nr 3	budynek mieszkalny z budynkiem gospodarczym
37	Kielń	nr 10	budynek mieszkalny
38	Kielń	nr 10	budynek inwentarski
39	Kielń	nr 21	budynek mieszkalny
40	Kielń	nr 29	zajazd, ob. budynek mieszkalny
41	Kielń		cmentarz ewangelicki
42	Kielń	dz. nr 134	Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno: schron piechoty IR-1
43	Kielń	dz. nr 191/2	Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 3 schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"
44	Kielń	dz. nr 194, 293	Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno: schron piechoty IR-2

45	Kielc	dz. nr 293	Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 2, schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"
46	Kijewo Królewskie	ul. Szlachecka 7	budynek mieszkalny
47	Kijewo Królewskie	ul. Szlachecka 16	Zespół mleczarni - budynek magazynowo - biurowy
48	Kijewo Królewskie	ul. Szlachecka 16	Zespół mleczarni - budynek mleczarni
49	Kijewo Królewskie	ul. Św. Rocha 24	budynek mieszkalny
50	Kijewo Królewskie	ul. Św. Wawrzyńca 3	poczta, ob. budynek mieszkalny
51	Kijewo Królewskie	ul. Św. Wawrzyńca 4	szkoła, ob. budynek mieszkalny
52	Kijewo Królewskie	ul. Św. Wawrzyńca 8	plebania
53	Kijewo Królewskie	ul. Św. Wawrzyńca 9	budynek mieszkalny
54	Kijewo Królewskie	ul. Św. Wawrzyńca 13	brama wjazdowa
55	Kijewo Królewskie	ul. Św. Wawrzyńca	cmentarz parafialny
56	Kijewo Królewskie	ul. Św. Wawrzyńca, dz. nr 62/1	kościół paraf. pw. św. Wawrzyńca
57	Kijewo Szlacheckie	nr 14	szkoła, ob. budynek mieszkalny
58	Kijewo Szlacheckie	nr 21	budynek mieszkalny
59	Kijewo Szlacheckie	nr 34	budynek mieszkalny
60	Kijewo Szlacheckie	nr 45	pałac w zespole pałacowo - parkowym
61	Kijewo Szlacheckie	nr 1i4, 254i4	młyn w zespole pałacowo - parkowym
62	Kijewo Szlacheckie		cmentarz ewangelicki
63	Kijewo Szlacheckie		park w zespole pałacowo - parkowym
64	Kijewo Szlacheckie		układ przestrzenny zespołu podworskiego
65	Kosowizna		park dworski
66	Napole	nr 7	dom robotników folwarcznych w zespole folwarczym
67	Napole	nr 8	dom robotników folwarcznych w zespole folwarczym
68	Napole	nr 10	dom robotników folwarcznych w zespole folwarczym
69	Napole	nr 13	dwór
70	Napole	nr 14	budynek inwentarski, ob. budynek mieszkalny w zespole folwarczym
71	Napole	dz. nr 2/20	kurnik w zespole folwarczym
72	Napole	dz. nr 2/21	chlewnia w zespole folwarczym
73	Napole	dz. nr 2/21	obora w zespole folwarczym
74	Napole	dz. nr 2/21	obora w zespole folwarczym, ob. budynek mieszkalny i magazyn
75	Napole	dz. nr 2/21	piwnica ziemna w zespole folwarczym
76	Napole		park dworski w zespole folwarczym
77	Napole		układ przestrzenny zespołu podworskiego
78	Płutowo	nr 2/4	budynek gospodarczy w zespole szkoły

79	Płutowo	nr 2/4	ewangelicki dom modlitewny (dawna szkoła), ob. budynek mieszkalny
80	Płutowo	nr 5	budynek gospodarczy (12) w zespole folwarcznym
81	Płutowo	nr 5	rządcówka w zespole folwarcznym
82	Płutowo	nr 7	budynek mieszkalny w zespole folwarcznym
83	Płutowo	nr 9	budynek mieszkalny w zespole folwarcznym
84	Płutowo	nr 9	budynek gospodarczy (22) w zespole folwarcznym
85	Płutowo	nr 10	budynek mieszkalny w zespole folwarcznym
86	Płutowo	nr 23	budynek kolejowej strażnicy drogowej, ob. budynek mieszkalny
87	Płutowo	nr 24	budynek stacji kolejowej
88	Płutowo	dz. nr 143/17	punkt nadzoru rampy kolejowej
89	Płutowo	dz. nr 235/2	budynek inwentarski w zespole folwarcznym
90	Płutowo	dz. nr 235/2	chlewnia (5) w zespole folwarcznym
91	Płutowo	dz. nr 235/2	chlewnia (6) w zespole folwarcznym
92	Płutowo	dz. nr 235/2	spichlerz folwarczny
93	Płutowo	dz. nr 235/2	stodoła i magazyn w zespole folwarcznym
94	Płutowo	dz. nr 299	stodoła polna w zespole folwarcznym
95	Płutowo	dz. nr 301	figura Matki Bożej w zespole folwarcznym
96	Płutowo	dz. nr 303	trafostacja w zespole folwarcznym
97	Płutowo	dz. nr 306/1	kuźnia w zespole folwarcznym
98	Płutowo		park dworski
99	Płutowo		układ przestrzenny zespołu podworskiego
100	Szymborno	nr 18	budynek mieszkalny
101	Szymborno	nr 29	budynek mieszkalny w zespole folwarcznym
102	Szymborno	nr 31	dwór w zespole folwarcznym
103	Szymborno	nr 31	kurnik - gołębnik w zespole folwarcznym
104	Szymborno	nr 32	czworak, ob. budynek mieszkalny
105	Szymborno	dz. nr 5/16	kołodziejnia w zespole folwarcznym
106	Szymborno	dz. nr 5/16	obora w zespole folwarcznym
107	Szymborno		park dworski
108	Trzebcz Królewski	nr 1	budynek mieszkalny
109	Trzebcz Królewski	nr 2	budynek mieszkalny
110	Trzebcz Królewski	nr 4	budynek mieszkalny
111	Trzebcz Królewski	nr 8	budynek mieszkalny
112	Trzebcz Królewski	nr 10	budynek mieszkalny
113	Trzebcz Królewski	nr 15-17	obora i stajnia, ob. budynek mieszkalny w zespole folwarcznym

114	Trzebcz Królewski	nr 18	budynek mieszkalny w zespole folwarcznym
115	Trzebcz Królewski	dz. nr 20/1	kapliczka
116	Trzebcz Królewski	dz. nr 28/5	stodoła w zespole folwarcznym
117	Trzebcz Królewski		park dworski
118	Trzebcz Szlachecki	nr 4	plebania
119	Trzebcz Szlachecki	nr 18	dwór z oficyną w zespole dworsko - parkowym
120	Trzebcz Szlachecki	nr 18	spichlerz w zespole folwarcznym
121	Trzebcz Szlachecki	nr 19-20-21	rządcówka w zespole dworsko - parkowym
122	Trzebcz Szlachecki	nr 34	czworak, ob. budynek mieszkalny
123	Trzebcz Szlachecki	nr 38-39	czworaki
124	Trzebcz Szlachecki		cmentarz przykościelny
125	Trzebcz Szlachecki	dz. nr 7/19	podwórze gospodarcze w zespole dworsko - parkowym
126	Trzebcz Szlachecki	dz. nr 13/3	kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP
127	Trzebcz Szlachecki	dz. nr 29	kuźnia w zespole dworsko - parkowym
128	Trzebcz Szlachecki	dz. nr 167/2, naprzeciwko nr 13	kapliczka
129	Trzebcz Szlachecki	dz. nr 343	krzyż przydrożny
130	Trzebcz Szlachecki		park w zespole dworsko - parkowym
131	Trzebcz Szlachecki		układ przestrzenny zespołu podworskiego
132	Trzebczyk	nr 4	poczta, ob. budynek mieszkalny
133	Trzebczyk		cmentarz ewangelicki
134	Trzebczyk	dz. nr 23/3	kościół ewangelicki, ob. rzymsko - katolicki filialny św. Józefa Robotnika
135	Watorowo	nr 23-24	budynek mieszkalny
136	Watorowo	nr 41	budynek stacji kolejowej, ob. budynek mieszkalny
137	Watorowo	nr 44	budynek kolejowej strażnicy drogowej, ob. budynek mieszkalny i gospodarczy
138	Watorowo	przy nr 19	budynek inwentarski
139	Watorowo	przy nr 41	budynek toalety kolejowej, ob. budynek gospodarczy
140	Watorowo		cmentarz ewangelicki
141	Watorowo	dz. nr 1/2	Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno: schron amunicyjny M-2
142	Watorowo	dz. nr 22	Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 4, schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"
143	Watorowo	dz. nr 28/2	Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 5, schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"

144	Watorowo	dz. nr 33/6	Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 6, schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"
145	Watorowo	dz. nr 53	Zespół fortyfikacji Twierdzy Chełmno: schron piechoty UR-1
146	Watorowo	dz. nr 54/6	Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 7, schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"
147	Watorowo	dz. nr 54/6	Twierdza Chełmno - zespół fortyfikacji polowych z 1944 roku - obiekt nr 8, schron typ RINGSTAND RS 58C "Tobruk"

* Obiekty oznaczone na kolor niebieski są wpisane do rejestru zabytków.

6.5. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są bardzo ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Kijewo Królewskie. Prawie cały teren gminy został rozpoznany metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Stanowiska zewidencjonowano w ramach AZP: 33-42, 34-41, 34-42, 35-41, 35-42, 36-42. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki kamienia do epoki nowożytniej. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych nie uda się zidentyfikować nowych śladów osadniczych.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.) wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Na terenie gminy Kijewo Królewskie znajduje się 307 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych (Tabela nr 4) ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych, jedno stanowisko wpisane jest to rejestru zabytków.

Tabela nr 4. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Kijewo Królewskie

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NUMER OBSZARU AZP	NUMER STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NUMER STANOWISKA NA OBSZARZE
1	Brzozowo	33-43	1	62
2	Brzozowo	33-43	2	8
3	Brzozowo	33-43	3	11
4	Brzozowo	33-43	4	14
5	Brzozowo	33-43	5	13
6	Brzozowo	33-43	6	14
7	Brzozowo	33-43	7	17
8	Brzozowo	33-43	8	18
9	Brzozowo	33-43	9	19
10	Brzozowo	33-43	10	20
11	Brzozowo	33-43	11	21
12	Brzozowo	33-43	12	22
13	Brzozowo	33-43	13	32
14	Brzozowo	33-43	14	33
15	Brzozowo	33-43	16	136
16	Brzozowo	33-43	17	137
17	Brzozowo	33-43	18	138
18	Brzozowo	33-43	19	140
19	Brzozowo	33-43	20	141
20	Brzozowo	33-43	21	142
21	Brzozowo	33-43	22	139
22	Brzozowo	33-43	-	76
23	Kiełp	34-41	1	37
24	Kiełp	34-41	2	38
25	Kiełp	34-41	3	39
26	Kiełp	34-41	4	40
27	Kiełp	34-41	5	41
28	Kiełp	34-41	6	42
29	Kiełp	34-41	7	43
30	Kiełp	34-41	10	70
31	Kiełp	34-41	11	71
32	Kiełp	34-41	12	72
33	Kiełp	34-41	13	73
34	Kiełp	34-41	14	74
35	Kiełp	34-41	15	75
36	Płutowo	34-41	1	44
37	Płutowo	34-41	2	45
38	Płutowo	34-41	3	49
39	Płutowo	34-41	4	46
40	Płutowo	34-41	5	47
41	Płutowo	34-41	6	48
42	Płutowo	34-41	7	50
43	Płutowo	34-41	8	51
44	Płutowo	34-41	9	52
45	Płutowo	34-41	10	53
46	Płutowo	34-41	11	54
47	Szymborno	34-41	31	60
48	Brzozowo	34-42	15	49
49	Dorposz	34-42	1	57

	Szlachecki			
50	Dorposz Szlachecki	34-42	2	58
51	Dorposz Szlachecki	34-42	3	59
52	Dorposz	34-42	-	119
53	Kielc	34-42	8	109
54	Kielc	34-42	9	110
55	Kijewo Królewskie	34-42	1	87
56	Kijewo Królewskie	34-42	2	88
57	Kijewo Królewskie	34-42	3	89
58	Kijewo Królewskie	34-42	4	90
59	Kijewo Królewskie	34-42	5	91
60	Kijewo Królewskie	34-42	6	92
61	Kijewo Królewskie	34-42	7	95
62	Kijewo Królewskie	34-42	8	96
63	Kijewo Królewskie	34-42	9	97
64	Kijewo Królewskie	34-42	10	98
65	Kijewo Królewskie	34-42	11	99
66	Kijewo Królewskie	34-42	12	100
67	Kijewo Królewskie	34-42	13	101
68	Kijewo Królewskie	34-42	14	102
69	Kijewo Królewskie	34-42	15	103
70	Kijewo Królewskie	34-42	16	104
71	Kijewo Królewskie	34-42	17	105
72	Kijewo Szlacheckie	34-42	1	50
73	Kijewo Szlacheckie	34-42	2	51
74	Kijewo Szlacheckie	34-42	3	52
75	Kijewo Szlacheckie	34-42	4	53
76	Kijewo Szlacheckie	34-42	5	54
77	Kijewo Szlacheckie	34-42	6	55
78	Kijewo Szlacheckie	34-42	7	56
79	Kijewo Szlacheckie	34-42	8	93
80	Kijewo Szlacheckie	34-42	9	94
81	Kijewo Szlacheckie	34-42	10	106
82	Kijewo Szlacheckie	34-42	-	120
83	Kijewo Szlacheckie	34-42	-	121
84	Kijewo Szlacheckie	34-42	-	122
85	Kijewo Szlacheckie	34-42	-	123
86	Kijewo	34-42	-	124

	Szlacheckie			
87	Kijewo Szlacheckie	34-42	-	125
88	Plutowo	34-42	12	107
89	Plutowo	34-42	13	108
90	Watorowo	34-42	1	60
91	Watorowo	34-42	2	61
92	Watorowo	34-42	3	62
93	Watorowo	34-42	4	63
94	Watorowo	34-42	5	64
95	Watorowo	34-42	6	65
96	Watorowo	34-42	7	66
97	Watorowo	34-42	8	67
98	Watorowo	34-42	9	68
99	Watorowo	34-42	10	69
100	Watorowo	34-42	11	70
101	Watorowo	34-42	12	71
102	Watorowo	34-42	13	72
103	Watorowo	34-42	14	73
104	Watorowo	34-42	15	74
105	Watorowo	34-42	16	75
106	Watorowo	34-42	17	76
107	Watorowo	34-42	18	77
108	Watorowo	34-42	19	78
109	Watorowo	34-42	20	79
110	Watorowo	34-42	21	80
111	Watorowo	34-42	22	81
112	Watorowo	34-42	23	82
113	Watorowo	34-42	24	83
114	Watorowo	34-42	25	84
115	Watorowo	34-42	26	85
116	Watorowo	34-42	27	86
117	Szyborno	35-41	2	10
118	Szyborno	35-41	3	11
119	Szyborno	35-41	4	12
120	Szyborno	35-41	5	13
121	Szyborno	35-41	6	14
122	Szyborno	35-41	7	15
123	Szyborno	35-41	8	16
124	Szyborno	35-41	9	17
125	Szyborno	35-41	-	45
126	Szyborno	35-41	-	46
127	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	9	10
128	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	10	11
129	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	11	12
130	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	12	13
131	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	13	14
132	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	37	165

133	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	39	167
134	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	40	168
135	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	41	169
136	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	42	170
137	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	43	172
138	Bajerze (Trzebczyk)	35-42	44	177
139	Bajerze	35-42	1	9
140	Bajerze	35-42	3	28
141	Bajerze	35-42	5	29
142	Bajerze	35-42	6	30
143	Bajerze	35-42	7	31
144	Bajerze	35-42	8	40
145	Bajerze	35-42	14	41
146	Bajerze	35-42	15	46
147	Bajerze	35-42	16	49
148	Bajerze	35-42	17	50
149	Bajerze	35-42	18	93
150	Bajerze	35-42	19	100
151	Bajerze	35-42	20	101
152	Bajerze	35-42	21	102
153	Bajerze	35-42	22	103
154	Bajerze	35-42	23	104
155	Bajerze	35-42	24	105
156	Bajerze	35-42	25	106
157	Bajerze	35-42	26	107
158	Bajerze	35-42	27	108
159	Bajerze	35-42	28	109
160	Bajerze	35-42	29	110
161	Bajerze	35-42	30	111
162	Bajerze	35-42	31	112
163	Bajerze	35-42	32	113
164	Bajerze	35-42	33	114
165	Bajerze	35-42	34	115
166	Bajerze	35-42	35	127
167	Bajerze	35-42	36	132
168	Bajerze	35-42	38	166
169	Bajerze	35-42	45	178
170	Bajerze	35-42	46	179
171	Bajerze	35-42	47	180
172	Bajerze	35-42	48	181
173	Bajerze	35-42	49	182
174	Bajerze	35-42	50	183
175	Bajerze	35-42	51	184
176	Bajerze	35-42	52	91
177	Bajerze	35-42	53	48
178	Bajerze	35-42	54	92
179	Bajerze	35-42	-	202
180	Bągart	35-42	2	24

181	Bągart	35-42	4	19
182	Bągart	35-42	5	20
183	Bągart	35-42	6	21
184	Bągart	35-42	7	25
185	Bągart	35-42	8	26
186	Bągart	35-42	9	23
187	Bągart	35-42	10	185
188	Bągart	35-42	11	186
189	Bągart	35-42	12	187
190	Kijewo Królewskie	35-42	19	43
191	Kijewo Królewskie	35-42	20	44
192	Kijewo Królewskie	35-42	21	45
193	Kijewo Szlacheckie (Napole)	35-42	10	42
194	Kijewo Szlacheckie (Napole)	35-42	11	47
195	Kijewo Szlacheckie (Napole)	35-42	12	52
196	Kijewo Szlacheckie (Napole)	35-42	13	94
197	Kijewo Szlacheckie (Napole)	35-42	14	95
198	Kijewo Szlacheckie (Napole)	35-42	17	98
199	Kijewo Szlacheckie (Napole)	35-42	18	99
200	Kijewo Szlacheckie (Napole)	35-42	23	68
201	Kijewo Szlacheckie (Napole)	35-42	24	69
202	Kijewo Szlacheckie	35-42	15	96
203	Kijewo Szlacheckie	35-42	16	97
204	Kijewo Szlacheckie	35-42	19	64
205	Kijewo Szlacheckie	35-42	20	65
206	Kijewo Szlacheckie	35-42	21	66
207	Kijewo Szlacheckie	35-42	22	67
208	Szymborno (Płutowo)	35-42	29	62
209	Szymborno (Płutowo)	35-42	30	63

210	Szymborno	35-42	1	39
211	Szymborno	35-42	10	70
212	Szymborno	35-42	11	71
213	Szymborno	35-42	12	72
214	Szymborno	35-42	13	73
215	Szymborno	35-42	14	74
216	Szymborno	35-42	15	75
217	Szymborno	35-42	16	76
218	Szymborno	35-42	17	77
219	Szymborno	35-42	18	78
220	Szymborno	35-42	19	79
221	Szymborno	35-42	20	80
222	Szymborno	35-42	21	81
223	Szymborno	35-42	22	82
224	Szymborno	35-42	23	83
225	Szymborno	35-42	24	89
226	Szymborno	35-42	25	90
227	Szymborno	35-42	26	59
228	Szymborno	35-42	27	60
229	Szymborno	35-42	28	61
230	Trzebcz Królewski	35-42	1	7
231	Trzebcz Królewski	35-42	2	128
232	Trzebcz Królewski	35-42	3	129
233	Trzebcz Królewski	35-42	4	130
234	Trzebcz Królewski	35-42	5	131
235	Trzebcz Królewski	35-42	6	147
236	Trzebcz Królewski	35-42	7	148
237	Trzebcz Królewski	35-42	8	149
238	Trzebcz Królewski	35-42	9	150
239	Trzebcz Królewski	35-42	10	151
240	Trzebcz Królewski	35-42	11	152
241	Trzebcz Królewski	35-42	12	153
242	Trzebcz Królewski	35-42	13	154
243	Trzebcz Królewski	35-42	14	155
244	Trzebcz Królewski	35-42	15	156
245	Trzebcz Królewski	35-42	16	157
246	Trzebcz Królewski	35-42	17	158
247	Trzebcz Królewski	35-42	18	159
248	Trzebcz Królewski	35-42	19	161
249	Trzebcz Królewski	35-42	20	162
250	Trzebcz Królewski	35-42	21	163
251	Trzebcz Królewski	35-42	22	164
252	Trzebcz Szlachecki	35-42	1	1
253	Trzebcz Szlachecki	35-42	2	2
254	Trzebcz Szlachecki	35-42	3	5
255	Trzebcz Szlachecki	35-42	4	6
256	Trzebcz Szlachecki	35-42	5	7
257	Trzebcz Szlachecki	35-42	6	15
258	Trzebcz Szlachecki	35-42	7	32
259	Trzebcz Szlachecki	35-42	10	140
260	Trzebcz Szlachecki	35-42	36	134
261	Trzebcz Szlachecki	35-42	37	135
262	Trzebcz Szlachecki	35-42	38	136
263	Trzebcz Szlachecki	35-42	39	137

264	Trzebcz Szlachecki	35-42	40	138
265	Trzebcz Szlachecki	35-42	41	139
266	Trzebcz Szlachecki	35-42	42	141
267	Trzebcz Szlachecki	35-42	43	142
268	Trzebcz Szlachecki	35-42	44	143
269	Trzebcz Szlachecki	35-42	45	144
270	Trzebcz Szlachecki	35-42	46	145
271	Trzebcz Szlachecki	35-42	47	146
272	Trzebcz Szlachecki	35-42	48	160
273	Trzebcz Szlachecki	35-42	49	171
274	Trzebcz Szlachecki	35-42	50	173
275	Trzebcz Szlachecki	35-42	51	174
276	Trzebcz Szlachecki	35-42	52	175
277	Trzebcz Szlachecki	35-42	53	176
278	Trzebcz Szlachecki	36-42	8	2
279	Trzebcz Szlachecki	36-42	9	3
280	Trzebcz Szlachecki	36-42	10	4
281	Trzebcz Szlachecki	36-42	11	5
282	Trzebcz Szlachecki	36-42	12	6
283	Trzebcz Szlachecki	36-42	13	7
284	Trzebcz Szlachecki	36-42	14	12
285	Trzebcz Szlachecki	36-42	15	13
286	Trzebcz Szlachecki	36-42	16	14
287	Trzebcz Szlachecki	36-42	17	15
288	Trzebcz Szlachecki	36-42	18	16
289	Trzebcz Szlachecki	36-42	19	17
290	Trzebcz Szlachecki	36-42	20	40
291	Trzebcz Szlachecki	36-42	21	25
292	Trzebcz Szlachecki	36-42	22	27
293	Trzebcz Szlachecki	36-42	23	28
294	Trzebcz Szlachecki	36-42	24	36
295	Trzebcz Szlachecki	36-42	25	37
296	Trzebcz Szlachecki	36-42	26	38
297	Trzebcz Szlachecki	36-42	27	39
298	Trzebcz Szlachecki	36-42	28	26
299	Trzebcz Szlachecki	36-42	29	53
300	Trzebcz Szlachecki	36-42	30	54
301	Trzebcz Szlachecki	36-42	31	52
302	Trzebcz Szlachecki	36-42	32	115
303	Trzebcz Szlachecki	36-42	33	116
304	Trzebcz Szlachecki	36-42	34	117
305	Trzebcz Szlachecki	36-42	35	118
306	Trzebcz Szlachecki	36-42	-	123
307	Trzebcz Szlachecki	36-42	-	129

* Obiekty oznaczone na kolor niebieski są wpisane do rejestru zabytków.

6.6. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na

przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Teren gminy Kijowo Królewskie, nierozzerwalnie związany z dziejami ziemi chełmińskiej, jest prastarą kolebką kultury i tradycji. Na ukształtowanie krajobrazu kulturowego gminy wpływ miały częste zmiany przynależności państwowej i administracyjnej. Tereny należały kolejno do: Mazowsza, państwa Mieszka I, Królestwa Polskiego, do Księstwa Mazowieckiego, do państwa zakonu krzyżackiego. Po pokoju toruńskim weszły w skład Prus Wschodnich - jako województwo chełmińskie o silnej autonomii politycznej w I Rzeczypospolitej, zaś po I rozbiórce - do Królestwa Prus, w czasach II RP - do województwa pomorskiego.

Obfitujące w wydarzenia dzieje skutkowały wielokulturowością regionu, na który wpływ miało osadnictwo krzyżackie w XIII w., osadnictwo fryzyjskie, flamandzkie, holenderskie też szkockie i angielskie (od XIII do XVIII w.) oraz niemieckie w XVIII/XIX w. Obok katolików żyli tu ewangelicy i Żydzi. W 1910 r. ponad połowa mieszkańców powiatu chełmińskiego mówiła językiem niemieckim, zaś w 1945 r. w powiecie pozostało aż 70 % autochtonów.

Na oblicze kulturowe terenu wpływ miały, wcześniej niż gdzie indziej zachodzące, procesy cywilizacyjne skutkujące szybkimi zmianami społecznymi i kulturowymi. Spowodowały je zarówno działania polityczno - administracyjne państwa pruskiego (planowe osadnictwo, działalność Komisji kolonizacyjnej, uwłaszczenie chłopów, przepisy administracyjne i porządkowe), jak i czynniki natury gospodarczej - już w poł. XIX w. rozwinęła się tu wysoko towarowa gospodarka rolna, wkraczała mechanizacja rolnictwa, postępowały melioracje. Na przełomie XIX i XX w. wieś ziemi chełmińskiej była nowoczesna, często murowana. Charakterystyczną cechą gospodarki była uprawa roślin okopowych (buraki, ziemniaki) oraz pastewnych i hodowla bydła. Liczne gospodarstwa i majątki ziemskie zatrudniały robotników sezonowych.

- Układy ruralistyczne

Po pierwszym rozbiórce Polski ziemia chełmińska znalazła się w granicach Królestwa Prus, gdzie zmianie uległy stosunki własnościowe i osadnicze. Wsie dotąd królewskie, szlacheckie i kościelne - o zróżnicowanych układach ruralistycznych, przeszły w posiadanie osadników niemieckich, zaś ich rozplanowanie nawiązywało do typu tzw. rzędówki, co widoczne jest np. we wsiach Brzozowo czy Kijewo Szlacheckie. W 2 poł. XIX w. nastąpiło uprzemysłowienie folwarków, powstały gorzelnie, cegielnie i browary. Wszystkie te procesy znacznie zakłóciły pierwotną dyspozycję przestrzenną większości wsi. Najstarszy typ osady, pochodzący z czasów przedkrzyżackich - owalnica, czytelny jest w układzie przestrzennym północnej części wsi Kiełp.

W historycznym układzie zagród funkcjonowały różne typy zabudowy. Typ polski budowany był najczęściej na planie czworoboku i składał się z chaty, obory i stodoły. Wyjątek stanowiły zabudowania małorolnych chłopów, gdzie chata wraz z budynkiem inwentarskim jako przybudówką znajdowała się pod jednym dachem.

Typ holenderski budowany był przez osadników przybyłych z Niderlandów już w XVI w. i kontynuowany przez osadników niemieckich. Zabudowania: chata wraz z częścią inwentarską i stodołą - znajdowały się pod jednym dachem i budowane były bądź to w linii prostej, tzw. rzędówka, bądź kątowno.

- Budownictwo wiejskie

W budownictwie na przełomie XIX i XX w. istniało duże zróżnicowanie w konstrukcji budynków mieszkalnych i inwentarskich. Jedną z przyczyn było intensywne osadnictwo oraz różne wzorce i tradycje, przyniesione przez kolonistów. W XIX w. dominującym budulcem było drewno, ale na przestrzeni XIX w. budynki drewniane zastępowano murowanymi, a w początkach XX w. cegła występowała już dość powszechnie.

W budownictwie drewnianym stosowano wieńcową konstrukcję ścian węglowanych „na rybi ogon” lub „na obłap” i konstrukcję sumikowo - łątkową. Często stosowana była konstrukcja szkieletowa, której wolne przestrzenie wypełniała glina (szachulec). Na terenach ubogich w drewno stosowano ściany z gliny. Dwuspadowe dachy kryte były słomą lub trzciną. W 2 poł. XIX w. rozpowszechniła się dachówka. Procesy cywilizacyjne spowodowały, że w budownictwie, zwłaszcza z cegły, postępował proces unifikacji.

- Zespoły zabudowy (dworskie, pałacowe, folwarczne), pałace i parki

Zespół pałacowy z parkiem, Bajerze

Zdjęcie nr 1. Pałac, Bajerze

Zespół obejmuje: pałac z 4 ćw. XIX w. i park z 1 poł. XIX w. Pałac eklektyczny, zbudowany z cegły na planie nieregularnym, dwuskrzydłowy, parterowy i dwukondygnacyjny z trójkondygnacyjną wieżą w części północnej. Posiada dwie parterowe przybudówki, z których południową pokrywa duży taras. Dachy czterospadowe, kryte łupkiem i blachą. Pałac należy do Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X, znanego jako bractwo Lefebrystów. Wzniesiony dla Ernsta Antala. W 1992 r. przekazany Towarzystwu Apostolskich Pomocnic. W 1997 r., po beatyfikacji rzymskiego męczennika Zefiryne Giménez Malla (1861 - 1936), nazwę zmieniono na Towarzystwo Błogosławionego Zefiryne.

Park krajobrazowy o pow. 3,4 ha położony za pałacem, na czworobocznym terenie ujętym drogami wiejskimi. Stary drzewostan - wiele okazów w wieku ponad 200 lat - reprezentują popularne parkowe gatunki: jesiony wyniosłe, dęby szypułkowe, lipy, buki i wiązy. W parku znajduje się niewielka sadzawka, wokół której roślinność charakterystyczna dla terenów podmokłych.

Zespół folwarczny z dworem i z parkiem krajobrazowym, Dorposz Szlachecki

Zdjęcie nr 2. Pałac, Dorposz Szlachecki

Zachował się układ dróg wewnętrznych zespołu i przestrzenny parku. Dwór neogotycki z 1 poł. XIX w., ceglany na podmurówce z kamienia, tynkowany. Parterowy z użytkowym poddaszem poddaszu, częściowo podpiwniczony, kryty dwuspadowo. Wzniesiony na planie prostokąta, dwutraktowy. Wewnątrz kilka drzwi płycinowych z supraportami.

Park krajobrazowy z ok. 1840 r. o pow. ok. 2 ha ze stawami i zabytkowym drzewostanem, założony na planie prostokąta. Rosną tu lipy drobnolistne, dęby szypułkowe, kasztanowce, wierzby i kilkanaście innych gatunków drzew i krzewów. W środkowej części - cztery stare dęby, w tym jeden pomnik przyrody.

Pałac i budynki gospodarcze - w części wsch. zespołu. Zabudowę folwarczną tworzą: kuźnia, obora, dwie stajnie i owczarnia, czworak z 1 poł. XIX w. i dom ogrodnika, mur. z poł. XIX w. Czworak zbudowany z gliny, otynkowany, na planie wydłużonego prostokąta, dwutraktowy, z wnętrzem czterodzielnym, z mieszkaniami obejmującymi sień, izbę i komorę, zgrupowanymi wokół wspólnego komina. Dach dwuspadowy kryty dachówką.

Zespół dworsko - folwarczny, Napole

Zdjęcie nr 3. Dwór, Napole

Dwór murowany z połowy XIX w.; zachowany drzewostan parku. Zabudowania folwarczne obejmują: domy robotników folwarcznych, budynek inwentarski, kurnik, chlewnie, obory i piwnice.

Zespół pałacowy z parkiem w Kijewie Szlacheckim

Zdjęcie nr 4. Pałac, Kijewo Szlacheckie

Zespół z pocz. XX w.: pałac z 1908 r., park z XIX/XX w., młyn z lat 1910 - 1915. Pałac piętrowy, na nieregularnym planie, z czterokondygnacyjną wieżą w jednym z narożników. Wieża z czterema okrągłymi wykuszami w narożnikach i piramidalnym dachem krytym dachówką, z czterema lukarnami. Posiadaczami pałacu byli Leopold Rychter (właściciel młynów w Toruniu), następnie odkupili go Ponieccy (dzierżawcy młynów i spichlerzy w Bydgoszczy). Obecnie jest własnością Macieja Wojnowskiego. Na terenie zespołu znajduje się młyn.

Park o pow. około 1,2 ha, o zróżnicowanym drzewostanie, w tym wiele okazów drzew zbliżonych do pomnikowych. Stan założenia parkowego jest względnie dobry. Jego ozdobą jest duży staw usytuowany w płn. - zach. części.

Zespół dworski z parkiem, Płutowo

Zdjęcie nr 5. Spichlerz, Płutowo

Dwór (ob. budynek mieszkalny) pozbawiony cech stylowych: parterowy budynek z mieszkalnym poddaszem nakryty dwuspadowym dachem. W elewacji ogrodowej ryzalit, w fasadzie - od strony podwórza gospodarczego - identyczny ryzalit ze współczesnym gankiem poprzedzonym schodami. Ryzalitty przechodzą w wystawkę dachową łączącą obydwie elewacje, nakrytą również dwuspadowym dachem.

Na terenie zespołu znajduje się też kuźnia i spichlerz folwarczny z XIX w oraz inne zabudowania: cztery budynki mieszkalne i dwa gospodarcze, budynek inwentarski, dwie chlewnie i dwie stodoły.

Park krajobrazowy z poł. XIX w. z 15 gatunkami drzew, wśród których rośnie cis pospolity o obwodzie 130 cm i wysokość 12 m w wieku 200 lat. Założenie znajduje się na terenach Rezerwatu

Łłutowo o pow.18 ha utworzonego w celu zachowania rzadko obecnie występującego na Pomorzu typu lasu mieszanego. W rezerwacie występują takie gatunki drzew jak grab, dąb szypułkowy, lipa drobnolistna, klon zwyczajny, buk i jesion, wiąz szypułkowy, pospolity i górski oraz jawor olsza i osika. Średni wiek drzew to około 120 lat, chociaż pojedyncze dęby, wiązy i lipy przekraczają 200 lat. Oprócz tego znajduje się tu rezerwat przyrody „Zbocza Łłutowskie” o pow. 35 ha utworzony w celu ochrony fragmentów zboczy nad Wisłą porośniętych roślinnością stepową.

Zespół dworski i park krajobrazowy, Szymborno

Zdjęcie nr 6. Dwór, Szymborno

Skromny dwór powstał w poł. XIX w. Dwór o cechach klasycystycznych wzniesiony przez Kaufmanów. Na folwarku: gołębник (kurnik), czworak, kołodziejnia i obora z tego samego okresu. Przy dworze park krajobrazowy z poł. XIX w. z okazami starodrzewia.

Zespół dworski, Trzebcz Szlachecki

Zdjęcie nr 7. Dwór, Trzebcz Szlachecki

Dwór zbudowany w poł. XIX w., wybudowany w miejscu osiemnastowiecznego założenia. W 1939 r. majątek przejęty przez Niemców i ograbiony. Po wojnie własność Skarbu Państwa, od 1975 r. Państwowe Gospodarstwo Rolne w Stablewiczach. We dworze po II wojnie światowej umieszczono szkołę podstawową, która znajduje się tu do dziś.

Za dworem rozciąga się park krajobrazowy z 1 ćw. XIX w., o pow. ok. 3,5 ha, z cennymi drzewami, wśród których znajdują się pomniki przyrody. Znajdują się w nim dwa stawy.

Z budynków folwarcznych zachowały się murowane: rządcówka z 4 ćw. XIX w., spichlerz z 1 poł. XIX w., kuźnia z 3 ćw. XIX w. oraz czworaki - ok. 1900 r.

- Zabytki sakralne

Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca, Kijewo Królewskie

Zdjęcie nr 8. Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca, Kijewo Królewskie

Jeden ze starszych kościołów ziemi chełmińskiej - w 1227 r. wzmiankowany jest pleban kościoła. Mury obwodowe pochodzą z XIII w. Zniszczony przez pożar w 1616 r., odbudowany przez dominikanów z Chełmna w 1674 r. W 1704 r. kościół został odnowiony nakładem Borowskiego z Dorposza. Drewniana wieża dobudowana w 1757 r. W 1876 r. wzniesiona zakrystia z rodową kaplicą rodziny Śląskich. We wnętrzu: Pieta z 1380 r., Matka Boska z Dzieciątkiem z 1430 r., krucyfiks z poł. XVI w. oraz późnobarokowy ołtarz główny z obrazami św. Wawrzyńca.

Skromny, wczesnogotycki, jednoczołnowy kościół salowy na rzucie prostokąta, murowany z kamienia, z późniejszymi szkarpami i ścianą wsch. z cegły. W fasadzie drewniana, dwupoziomowa wieża na rzucie kwadratu zwieńczona namiotowym dachem. Korpus nakryty dachem dwuspadowym, spływającym na niższą, kamienną zakrystię.

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Mari Panny, Trzebcz Szlachecki

Zdjęcie nr 9. Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Mari Panny, Trzebcz Szlachecki

Wzmiankowany w 1319 r., wzniesiony w pocz. XIV w. Kamienno-ceglany, jednonawowy, z węższym, prosto zamkniętym starszym od nawy prezbiterium. Wnętrze nakryte pozorną kolebką. W fasadzie wieża na rzucie kwadratu, o kamiennej partii przyziemia z ostrołuczny portalem, nadbudowana w XIX w. o dwupoziomową część drewnianą. We wnętrzu późnobarokowy wystrój z XVIII w., obraz Matki Boskiej z 1571 r., granitowa kropielnica z czasów budowy, ołtarz główny z pocz. XVIII w.

Kościół ewangelicki, ob. katolicki filialny pw. św. Józefa Robotnika, Trzebczyk

Zdjęcie nr 10. Kościół ewangelicki, ob. katolicki filialny pw. św. Józefa Robotnika, Trzebczyk

Neogotycki ceglany kościół wzniesiony w 1890 r. na rzucie prostokąta, otoczony dwuskokowymi szkarpami. W fasadzie kwadratowa, trójkondygnacyjna wieża przechodząca w górnej partii w ośmiobok kryty ostrosłupowym dachem. Od wsch. pięciobocznie zamknięte prezbiterium i zakrystia. Wyposażenie skromne, neogotyckie, z okresu budowy kościoła: dwa ołtarze boczne, ambona, feretron oraz chór muzyczny.

- Cmentarze i miejsca pamięci narodowej

Na terenie gminy Kijewo Królewskie odnaleźć można kilka typów cmentarzy. Na terenie gminy znajduje się 8 zabytkowych cmentarzy, z czego 2 to cmentarze przykościelne, parafialne, 5 cmentarzy poewangelickich, 1 cmentarz - miejsce pamięci narodowej:

- cmentarz rzymsko - katolicki przy kościele św. Wawrzyńca w Kijewie Królewskim, usytuowany w starej części przykościelnej, otoczony murem ceglany, w nowszej części wsch. - współczesnym ogrodzeniem z kwater metalowych;
- cmentarz parafialny w Trzebczu Szlacheckim, usytuowany przy kościele parafialnym, w otoczeniu parku pałacowego, na równym terenie. Cmentarz założony został na pocz. XIX w., najstarsze nagrobki pochodzą z 1842/1849/1856/1863; regularny charakter rozplanowania cmentarza; czytelny pierwotny układ przestrzenny;
- cmentarz ewangelicki, Brzozowo - cmentarz położony przy drodze na Stolno; od płn. i zach. cmentarz sąsiaduje z polem uprawnym, od wschodu z kaplicą, a od południa z drogą. Cmentarz powstał w poł. XIX w., ob. nieczynny, o kształcie prostokąta, układ cmentarza czytelny.
- cmentarz ewangelicki, Kiełp - cmentarz usytuowany na terenie sadu, na równym terenie, założony w ok. 1910 r., całość czytelne granice, charakter rozplanowania regularny. Stan zachowania cmentarza - usunięte nagrobki, wycięte drzewa.
- cmentarz ewangelicki, Kijewo Szlacheckie - cmentarz położony w polu pośrodku wsi. Założony w poł. XIX w., o kształcie zbliżonym do kwadratu, najstarszy nagrobek pochodzi z 1899 r., ob. nieczynny. Czytelny układ cmentarza, można wydzielić aleję główną i boczne;
- cmentarz ewangelicki, Trzebczyk - cmentarz położony tuż za dawnym kościołem ewangelickim, a obecnie rzymskokatolickim pw. Św. Józefa Robotnika. Od północy sąsiaduje z łąką i kościołem, od wschodu i południa z polem uprawnym, a od zachodu z terenem szkoły. Założony przed końcem XIX w., ob. nieczynny, o kształcie prostokąta, najstarsze nagrobki pochodzą z pocz. XX w. Czytelny układ cmentarza, prawdopodobnie istniała aleja.
- cmentarz ewangelicki, Watorowo - cmentarz położony w płn. części wsi, w polu, na równym terenie, otoczony polami i zabudowaniami gospodarczymi. Założony na pocz. XX w., o kształcie prostokąta,

układ cmentarza częściowo czytelny, ob. nieczynny. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1918, 1922. Na cmentarzu znajduje się postument upamiętniający żołnierza z pierwszej wojny światowej;

- cmentarz miejsce pamięci narodowej, Płutowo - cmentarz usytuowany przed wsią, od strony Dorposza Szlacheckiego, otoczony polami uprawnymi, założony w 1947 r., znajduje się tam głaz pomnikowy, teren zamknięty płotem z siatki

Groby, mogiły, pomniki i tablice upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości sytuują się na pograniczu dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Są istotnym elementem dziedzictwa kulturowego i podlegają ochronie prawnej. Na terenie gminy występują następujące:

- w Dorposzu Szlacheckim na budynku obok dworu tablica o treści: Miejsce kaźni i męczeństwa Polaków ofiar terroru hitlerowskiego. Rok 1939. Cześć ich pamięci.

- w Płutowie - pomnik na miejscu straceń Polaków w 1939 r.

- w Kijewie Królewskim na cmentarzu parafialnym: mogiła zbiorowa ofiar terroru hitlerowskiego z okresu II wojny światowej, mogiła zbiorowa żołnierzy WP poległych we wrześniu 1939 r., mogiła żołnierza radzieckiego z okresu II wojny światowej

- w Trzebczu Szlacheckim - Drzewo Pamięci Jana Śląskiego zamordowanego w 1940 r. w Katyniu.

- Zabytki architektury obronnej

Na terenie gminy znajdują się obiekty z zespołu twierdzy Chełmno:

- schron amunicyjny M-3 i M-4 zbudowany po 1914 r. w Brzozowie;

- fort I i II z lat 1903 - 1914 w Dorposzu Szlacheckim;

- schron piechoty IR-1 i IR-2 z ok. 1914 r. w Kiełpiu;

- dwa schrony typ RINGSTAND RS 58C „Tobruk”, zespół fortyfikacji polowych, 1944 r. Kiełp

- schron piechoty UR-1, Watorowo;

- schron amunicyjny M-2, Watorowo;

- pięć schronów typu RINGSTAND RS 58C „Tobruk” zespół fortyfikacji polowych z 1944 r., Watorowo.

Twierdza Chełmno wzniesiona w latach 1900 - 1910, jako element umocnień związanych z założeniami I wojny światowej. Decyzję o wszczęciu budowy fortyfikacji Chełmna podjęto w 1900 r., a w 1901 r. rozpoczęto budowę fortów we wsiach Watorowo, Nałęcz Zachód i Wschód, Rybieniec i Stolno oraz schronu piechoty w Dorposzu. W 1903 r. zapoczątkowano budowę fortu w Klamrach, w 1904 r. w Dorposzu i w Małe Czyste. W latach 1906 - 1907 przystąpiono do budowy schronów piechoty w Klamrach i we wsi Watorowo. Pozostałe elementy fortyfikacji polowych twierdzy Chełmno powstały w czasie 2 wojny światowej.

6.6.1. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo niematerialne

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne, jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa przekazywany jest z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudne do zdefiniowania w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język, jako narzędzie przekazu), spektakle, widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem, obecne w miejscowościach gminy.

Obszar gminy Kijewo Królewskie zamieszkuje ludność zaliczana do odrębnej grupy etnicznej Chełminiacy (Chełminianie), czasem zaliczanej do Kujawiaków. Na odrębność grupy wpłynęło kilka znaczących czynników:

- silne powiązanie miast z wsiami;
- wyraźne granice naturalne oparte na Wiśle, Osie i Drwęcy;
- dość częste zmiany przynależności państwowej i administracyjno - regionalnej.

- Gwara

Chełminiacy posługują się gwarami chełmińskimi, których bardzo silnymi centrami są ośrodki miejskie (Chełmno, Chełmża). Gwary te należą do dialektu wielkopolskiego. Powstały w XIII w. wskutek przybycia polskich osadników z obszaru Wielkopolski i Kujaw na ziemie zamieszkałe pierwotnie przez Prusów. Są to gwary przejściowe, mają cechy zarówno wielkopolskie, jak i mazowieckie.

Cechy wielkopolskie:

- brak mazurzenia, czyli rozróżnianie spółgłosek sz, ż, cz, dż i s, z, c, dz, np. czy, nie cy;
- fonetyka międzywyrazowa udźwięczniająca, czyli udźwięcznienie końcowej spółgłoski pierwszego wyrazu pod wpływem drugiego wyrazu, np. brad Adama = brat Adama,;
- a pochylone wymawiane jest jako o; e jako i/y; o jako u, np. ptok, kobita, coś = ptak, kobieta, coś;
- ą wymawiane jest jako u, np. dadzu, miesiunc = dadzą, miesiąc; w wygłosie (na końcu wyrazu) niekiedy też jako -o, np. majo = mają;
- końcówka -ygo/-igo w dopełniaczu lp. przymiotników, zaimków i liczebników, np. trzecigo = trzeciego;
- formy 1. os. lmn. czasu przeszłego, teraźniejszego i przyszłego z końcówką -m, np. miałem, idziem, będziem = mieliśmy, idziemy, będziemy;
- formy 2. os. lmn. czasu teraźniejszego z końcówką -ta, np. mata = macie;
- zgrubienia typu: michy od 'miski', babsko od 'baba'.

Cechy mazowieckie:

- ę pierwotnie było wymawiane jako an, am, o czym świadczą formy z końcowym -a na miejscu -ę w bierniku lp. rzeczowników żeńskich miękkotematowych, np. na maszynka = na maszynkę;
- grupa oN (o przed spółgłoską nosową) wymawiana jest jako uN, np. kóniec = koniec;
- grupa eN (e przed spółgłoską nosową) zwykle jest wymawiana tak jak w języku ogólnym lub jako iN / yN, np. tyn = ten, lecz o pierwotnej wymowie an świadczą formy typu księdzam = księdzem;
- przejście ar w er w formach czasu przeszłego, np. rozposterła = rozpostarła;
- stwardnienie m', l', k', g', np. mlekiem = mlekiem;
- formy typu chiba = chyba;
- formy czasowników z j między samogłoskami, np. stojć = stać;
- formy z elementem -ak w nazwach istot młodych, np. cielak = cielę.

Cechy o ogólnogwarowym zasięgu:

- labializacja początkowego o-, rzadko u- (czyli poprzedzanie tych samogłosek niezgłoskotwórczym u, zapisywanym jako ł), np. łon = on;
  - występowanie j przed i, np. swojich = swoich;
  - pomijanie ł między samogłoskami, np. koo = koło;
  - przejście końcowego -ił/-ył w -uł, np. buł = był; zaś -ej w -ij/-yj lub -i/-y, np. późnij, wiency = później, więcej;
  - końcówka -ów w dopełniaczu lmn. rzeczowników wszystkich rodzajów, np. drzewów = drzew.
- Słownictwo gwarowe (ale o szerszym zasięgu), np. futrować 'karmić', gapy 'wrony', graberki 'grabki', kirzanka 'masielnica', rzeszoto 'sito do ziarna', bujawisko 'trzęsawisko', nagusy 'kluski z ziemniaków', pospółka 'zupa z ziemniaków i zacierek'.

- Zwyczaje i obrzędy

- Święta Bożego Narodzenia - w adwencie zaczynali chodzić po wsiach kolędnicy z maskarami zwierzęcymi: niedźwiedziem, kozą, koniem. Nazywano ich gwiazdorami lub gwizdami. Kolędowano też z szopką. Szopkarze śpiewali kościelne kolędy, a czasem oryginalne pastorałki. Na wigilijnym stole, pod obrusem układano siano. Do wigilijnych potraw należały: ryby, kluski z makiem, pierogi, barszcz. Opłatkiem dzielono się też ze zwierzętami. Starym zwyczajem było pieczenie nowego latka - ciastek w kształcie konia, krowy, kury, które po poświęceniu dawano zwierzętom, aby dobrze się chowały. Dla dzieci przygotowywano drobne prezenty: tekturowe talerzyki ze słodyczami, jabłkami i orzechami. W Sylwestra wypędzano stary rok i złe duchy strzelaniem z batów. Był to wieczór wróżb, głównie matrymonialnych. W Nowy Rok chłopcy odwiedzali gospodarzy i składali im życzenia. W okresie Trzech Króli przebierali się w długie płaszcze i papierowe korony, aby kolędować po domach.

- Karnawał - w ostatnie dni karnawału, znów pojawiali się przebierańcy z maskarami zwierzęcymi: niedźwiedziem, kozą, bocianem. Towarzyszyli im dziad i baba. W odwiedzanych gospodarstwach tańczyli, śpiewali, płatali figle. Ich obecność miała odpędzić zimą i zachęcić wiosnę do szybkiego nadejścia.

W Środę Popielcową domownicy obsypywali się nawzajem popiołem. Starsze gospodynie zawoziły do karczmy kobiety, które w danym roku wyszły za mąż i tam młoda mężatka stawiała poczęstunek.

- Wielkanoc - przed Niedzielą Palmową wykonywano skromne palmy z gałązek wierzby, barwinka, trzciny. Wierzono w ochronną moc poświęconych palm i dlatego przechowywano je cały rok. W Wielki Czwartek chłopcy wędrowali po wsiach z terkotkami i ich dźwiękiem wyganiali złe moce. Tego dnia przygotowywali też „żur” z błota i wapna i smarowali nim okna (głównie w domach, gdzie były panny na wydaniu), miało to przypominać o zbliżającym się końcu Wielkiego Postu. W Wielki Piątek ojciec smagał domowników koleczastymi gałązkami. Zwyczaj ten zwany był „bożymi ranami”. W Wielką Sobotę obmywano się w wodzie ze strumienia lub rzeki - zapobiegało to chorobom, a dziewczętom zapewniało urodę. Święconą wodą przyniesioną z kościoła kropiono obejście, co miało je chronić przed burzą. Pisanki farbowano w naturalnych barwnikach: w wywarach z łupin cebuli, buraków, oziminy, kory olchy. W Poniedziałek Wielkanocny dzieci chodziły od domu do domu, smagały gospodarzy zielonymi gałązkami, recytowały wierszyki. W zamian dostawały jajka i pieczywo.

- Noc Świętojańska. Młodzież zapalała beczki ze smołą, tańczyła wokół ognisk, puszczała wianki na wodę. Wierzono, że jest to czas szczególnej aktywności czarownic, dlatego dla ochrony przed nimi wieszano nad drzwiami zioła: bylicę, piołun lub rysowano kredą krzyż.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli szanse,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma

bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 6), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego w gminie Kijewo Królewskie. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe. W tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego programu - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego kilkusetletnia historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

<p style="text-align: center;">SILNE STRONY GMINY KIJEWÓ KRÓLEWSKIE</p>	<p style="text-align: center;">SŁABE STRONY GMINY KIJEWÓ KRÓLEWSKIE</p>
<ul style="list-style-type: none"> • walory przyrodnicze gminy - pomniki przyrody, użytki ekologiczne, park krajobrazowy, rezerваты przyrody. • oznakowane szlaki turystyczne; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • prężnie działająca Gminna Biblioteka Publiczna, Lokalna Grupa Działania „Zakole Dolnej Wisły”, Fundacja Twierdza Chełmno, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Kijewo Królewskie; • obiekty/wydarzenia z terenu gminy znajdujące się na szlaku Tradycji i Smaku; • współpraca lokalną prasą: z dziennik: „Gazeta Pomorska”, tygodnik „Czas Chełmna” oraz jest wydawcą własnej samorządowej gazety „Głos Kijewa”; • otwartość i przychylność władz samorządowych; • zachowane obiekty sakralne, zespoły dworsko/pałacowo - parkowe; • licznie występujące zabytkowe schrony i forty należące do Zespołu fortyfikacji Twierdzy Chełmno; • zachowane w znacznym założenia przestrzennego zespołów podworskich. 	<ul style="list-style-type: none"> • brak popularyzacji wiedzy o wartości chronionych obiektów oraz idei ochrony zabytków; • brak Gminnego Ośrodka Kultury; • niewielki obszar gminy objęty miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego; • niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia; • samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych; • pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy; • brak zabezpieczeń antywłamaniowych i przeciwpożarowych w obiektach zabytkowych; • niewielka baza turystyczna i gastronomiczna; • stosunkowo niewielka dbałość o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • niedostateczna kondycja i sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych, spadek dochodów ludności wiejskiej; • niewystarczające środki finansowe gminy przeznaczane na dotacje na remonty i konserwacje zabytków.

<p style="text-align: center;">SZANSE GMINY KIJEWÓ KRÓLEWSKIE</p>	<p style="text-align: center;">ZAGROŻENIA GMINY KIJEWÓ KRÓLEWSKIE</p>
<ul style="list-style-type: none"> • dobre położenie geograficzne w sąsiedztwie aktywnych społecznie i gospodarczo gmin i miast Chełmno, Toruń, Bydgoszcz, Grudziądz oraz gmin Papowo Biskupie, Stolno, Chełmno, Chełmża; • współpraca z Towarzystwem Przyjaciół Dolnej Wisły i Zespołem Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego; • zwiększenie atrakcyjności wsi; • pojawienie się funduszy pomocowych wspomagających inwestycje gminne; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie; • podniesienie poziomu życia ludzi; • wykorzystanie walorów zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako miejsca do życia i jako lokowanie kapitału; • rosnący popyt na usługi turystyczne w Polsce i na świecie; • oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • programy edukacyjne, promocyjne, restrukturyzacyjne, prewencyjne i modernizacyjne realizowane na terenie gminy przez powiat, organy administracji wojewódzkiej i państwowej; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym; • archeologiczne badania na terenach realizowanych lub przewidzianych do 	<ul style="list-style-type: none"> • brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; • samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, agresywnych nośników reklamowych, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami; • niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska; • zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; • brak środków finansowych na infrastrukturę; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • zerwanie ciągłości kulturowej - zmiana systemu wartości pomiędzy pokoleniami; • zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego przez eksploatację surowców mineralnych oraz działalność rolniczą; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych.

inwestycji; <ul style="list-style-type: none"> • wprowadzenie nowoczesnych metod badawczych; • opracowanie Gminnych programów rewitalizacji; • Dyrektywa INSPIRE. 	
---	--

8. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów, wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

W toku analizy określono cztery priorytety realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami (Tabela nr 7). Ich realizacji służyć będą określone dalej kierunki działań oraz zadania, z których Wójt, po dwóch latach od uchwalenia Programu przez Radę Gminy, będzie przedstawiał sprawozdanie Radzie Gminy. Gmina Kijewo Królewskie powinna dążyć do jak najefektywniejszego realizowania założonych kierunków działań i zadań. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji programu, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji ze zrealizowanych zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 7. Należy jednak brać pod uwagę fakt, że z racji czteroletniego okresu obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami, mogą one wymagać aktualizacji w wyniku następujących w tym okresie zmian społeczno - gospodarczych. Jednym z zadań gminy jest odpowiednio szybkie reagowanie i aktualizowanie działań i zadań celem jak najefektywniejszej realizacji założeń programu.

Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach wyznaczonych priorytetów.

PRIORYTET 1. Konsekwentne i planowe realizowanie zadań będących w kompetencji samorządu gminnego dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 1.1. Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
1.1.1. Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	Czy Program został przyjęty, ilość przeprowadzonych kontroli

	z realizacji
1.1.2. Opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek zagrożeń.	Czy plan został opracowany
1.1.3. Prowadzenie i regularne aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji gez, ilość obiektów wyłączonych/włączonych z gez
1.1.4. Wspieranie badań archeologicznych poprzez inwentaryzacje terenowe stanowisk archeologicznych.	Ilość przeprowadzonych badań, ilość odnalezionych obiektów
1.1.5. Stworzenie Gminnego programu rewitalizacji w celu zagospodarowania i rewitalizacji zdegradowanych obszarów.	Czy plan został opracowany
1.1.6. Ujęcie w opracowywanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapisów o ochronie zabytków i obszarów kulturowych.	Ilość zagadnień związanych z zabytkami ujętych w mpzp
1.1.7. Kontynuowanie rezerwowania środków w budżecie gminy przeznaczonych na dofinansowania prac konserwatorskich i remontów dla właścicieli zabytków.	Ilość zarezerwowanych środków, czy wysokość środków wzrasta/maleje
KIERUNEK DZIAŁANIA 1.2. Kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków.	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
1.2.1. Coroczna kontrola stanu technicznego zabytków, których właścicielem jest gmina i sporządzenie oceny stanu ich zachowania.	Ilość przeprowadzonych kontroli, stan zachowania obiektów
1.2.2. Systematyczne zbieranie informacji od właścicieli zabytkowych obiektów, dotyczących przeprowadzonych remontów.	Ilość zebranych informacji, ilość przeprowadzonych remontów
KIERUNEK DZIAŁAŃ 1.3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
1.3.1. Podnoszenie poziomu wyszkolenia pracowników Urzędu Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń.	Ilość przeprowadzonych szkoleń
1.3.2. Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	Ilość osób chętnych do złożenia wniosków, ilość złożonych wniosków
PRIORYTET 2. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy.	
KIERUNEK DZIAŁAŃ 2.1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
2.1.1. Prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy.	Ilość przeprowadzonych remontów, przeglądów
2.1.2. Organizacja konkursów związanych	Ilość zorganizowanych

z zagospodarowaniem, bądź rewaloryzacją cennych kulturowo obszarów w obrębie miasta i gminy.	konkursów, ilość podjętych zadań związanych z rewitalizacją
2.1.3. Prowadzenie prac porządkowo - pielęgnacyjnych na cmentarzach oraz opieka nad miejscami pamięci narodowej.	Ilość przeprowadzonych prac, ilość obiektów uporządkowanych
KIERUNEK DZIAŁANIA 2.2. Współpraca z użytkownikami i właścicielami budynków zabytkowych mająca na celu poprawę stanu zachowania i utrzymania substancji mieszkaniowej.	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
2.2.1. Współorganizacja lub uczestnictwo w szkoleniach (użytkowników i właścicieli budynków zabytkowych) dotyczących procedur prawnych związanych z finansowaniem zabytków, konserwacji, możliwości sposobów aplikowania o środki na zabytki.	Ilość zorganizowanych szkoleń, ilość osób uczestniczących w szkoleniach
2.2.2. Doradztwo gminy w postępowaniach związanych z pozyskaniem funduszy zewnętrznych.	Ilość osób zainteresowanych pozyskaniem funduszy, ilość pozyskanych środków
PRIORYTET 3. Wykreowanie wizerunku gminy i tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 3.1. Promocja działań rewaloryzacyjnych równoznaczna z promocją gminy.	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
3.1.1. Uczestnictwo w konferencjach i seminariach dotyczących ochrony zabytków i rewaloryzacji.	Ilość organizowanych konferencji/ seminarium, ilość osób uczestniczących
3.1.2. Informowanie o działaniach rewaloryzacyjnych poprzez strony internetowe, media itp., udział w unijnych projektach powiązanych tematycznie.	Ilość zebranych i udostępnionych informacji, czy brano udział w projektach
3.1.3. Współpraca z uczelniami wyższymi polegająca na wprowadzeniu problematyki środowiska kulturowego gminy do tematów prac dyplomowych.	Czy podjęto współpracę z uczelniami, ilość wspólnych działań
3.1.4. Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.	Czy podjęto współpracę z instytucjami, ilość nowych oznakowań
KIERUNEK DZIAŁANIA 3.2. Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych gminy.	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
3.2.1. Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych.	Ilość zorganizowanych imprez, ilość osób uczestniczących
3.2.2. Organizowanie wystaw, spotkań na temat historii regionu,	Ilość zorganizowanych

dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków.	wydarzeń
3.2.3. Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu.	Ilość osób odwiedzających region gminy, ilość działalności agroturystycznej na terenie gminy
KIERUNEK DZIAŁANIA 3.3. Długofalowa akcja edukacyjna i promocyjna z udziałem lokalnych fundacji i organizacji.	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
3.3.1. Organizacja konkursów na temat znajomości dziedzictwa kulturowego gminy.	Ilość zorganizowanych konkursów, ilość osób biorących udział
3.3.2. Wykorzystanie w działaniach promocyjnych gminy walorów kulturowych przy współpracy z organizacjami i fundacjami.	Ilość informacji związanych z walorami kulturowymi, ilość podjętych działań
3.3.3. Organizacja wystaw plenerowych promujących kulturę i dziedzictwo kulturowe w przestrzeniach publicznych na terenie gminy.	Ilość zorganizowanych wystaw, ilość osób biorących udział
3.3.4. Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	Ilość wydanych publikacji, przewodników, folderów
3.3.5. Realizacja w szkołach edukacyjnych programów związanych z ochroną zabytków i dziedzictwem kulturowym.	Ilość zorganizowanych programów, ilość osób biorących udział
3.3.6. Promocja w środkach masowego przekazu dziedzictwa kulturowego gminy oraz tematyki związanej z ochroną zabytków.	Ilość przekazanych informacji, ilość promocji
3.3.7. Bieżące uzupełnianie księgozbioru biblioteki gminnej o publikacje na temat historii i zabytków województwa kujawsko - pomorskiego.	Ilość nowych książek
PRIORYTET 4. Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 4.1. Wyznaczenie tras turystycznych i dydaktycznych (pieszych i rowerowych) wykorzystujących walory gminy.	
ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
4.1.1. Organizacja konkursu na pomysł na trasę dydaktyczną.	Ilość zorganizowanych konkursów, ilość nowych tras
4.1.2. Wyznaczenie ścieżek dydaktycznych uwzględniających walory przyrodnicze i krajobrazowe.	Czy wyznaczono ścieżki, ilość uwzględnionych informacji
4.1.3 Utrzymanie i opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.	Czy opracowano nowe szlaki

Dodatkowo gmina wyznaczyła trzy obiekty priorytetowe, które będą objęte szczególną ochroną, na które w pierwszej kolejności będą przyznawane fundusze, itp. Są to:

- dwór (obecna szkoła) oraz kuźnia w zespole dworsko - parkowym w Trzebczu Szlacheckim;
- pałac w zespole pałacowo - parkowym w Kijewie Szlacheckim;
- fort II w zespole fortyfikacji Twierdzy Chełmno w Dorposzu Szlacheckim.

9. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
- wykonywanie decyzji administracyjnych z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- instrumenty finansowe:

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
- udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i budowlane przy zabytkach;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje.

- instrumenty społeczne:

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi oraz spółkami), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Kijewo Królewskie;
- edukacja kulturowa.

- instrumenty koordynacji:

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;
- realizacja poprzez monitoring stanu środowiska kulturowego.

- instrumenty kontrolne:

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy;
- analizy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz aktualizacja programu związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania.

10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygoszpodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów programu opieki nad zabytkami. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

W związku z tym ważne jest propagowanie przez organ gminy informacji wśród właścicieli zabytków o różnych możliwościach dofinansowywania szeroko pojętych prac konserwatorskich prowadzonych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Na samym wstępie każdy właściciel czy posiadacz zabytku ubiegający się o pozyskanie środków na prace przy zabytkach powinien pamiętać o sformułowaniu rzeczywistych celów zamierzonych działań przy zabytku, aby wybrać odpowiedni program dofinansowania i przygotować prawidłowo wymagane dokumenty. Jednocześnie ubiegający się o dotacje beneficjent powinien pamiętać, że łączna wartość uzyskanych dotacji ze źródeł zewnętrznych nie może przekraczać 100% całkowitej wartości zadania. Dodatkowo powinien wiedzieć także, że środki z funduszy europejskich nie mogą być łączone ze środkami pochodzącymi z budżetu państwa i samorządów terytorialnych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- dotacje wojewódzkie, powiatowe, gminne;
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa;
- Rządowy Program Ograniczania Przystępczości i Aspołecznych Zachowań program pn. „Razem bezpieczniej”;
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

- Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła unijne z programów: Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020.

10.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2015 poz. 1789).

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50% nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane

przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100% wartości robót.

Dotacje Kujawsko - Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

- dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50% nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100% wartości robót.

- Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Środki Województwa Kujawsko - Pomorskiego - udzielane są na podstawie przyjętej uchwały nr XXV/497/08 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 8 września 2008 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa kujawsko - pomorskiego (Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko - Pomorskiego Nr 133, poz. 2100 z późn. zm. 1).

Środki Powiatu Chełmińskiego - udzielane są na podstawie przyjętej uchwały nr III/34/2015 przez Radę Powiatu Chełmińskiego dnia 17 marca 2015 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Celem dotacji jest ochrona dziedzictwa kulturowego powiatu chełmińskiego oraz wspieranie działań właścicieli i zarządców zabytków dla zapewnienia ochrony i konserwacji wartościowych elementów substancji zabytkowej. Dotacja dotyczy tylko obiektów jest wpisanych do rejestru zabytków; położonych lub znajdujących się w granicach administracyjnych powiatu chełmińskiego; dostępnych publicznie oraz posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe.

- Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. 2015 poz. 1515) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy

zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

Środki gminy Kijewo Królewskie - udzielane są na podstawie przyjętej uchwały nr XXIX/195/06 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 2 marca 2006 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków. Dotacja może być udzielona osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego, znajdującym się na terenie Gminy Kijewo Królewskie. Dotacja udzielana jest na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, ustalonych na podstawie kosztorysu. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1 wymaga podjęcia niezwłocznych prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Wnioski o udzielenie dotacji składa się do dnia 31 marca roku, w którym dotacja ma być udzielona. Termin, o którym mowa w ust. 2 nie ma zastosowania w przypadku ubiegania się o dotacje na prace interwencyjne wynikające z zagrożenia zabytku. Gminna Komisja, po sprawdzeniu pod względem formalnym złożonego wniosku, dokonuje wstępnej kwalifikacji wydatków, które zostaną poniesione przez wnioskodawcę na prace mogące być przedmiotem dotacji, a także sporządza opinię dotyczącą zasadności przyznania dotacji i przedstawia ją Wójtowi Gminy. Wójt Gminy Kijewo Królewskie, nie później niż w ciągu dwóch miesięcy od terminu wskazanego przedkłada Radzie Gminy wniosek o przyznanie dotacji. Dotacje przyznaje Rada Gminy Kijewo Królewskie w drodze uchwały na wniosek Wójta Gminy Kijewo Królewskie.

- Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej.

- Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwane przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilane ze środków budżetu państwa.

- Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa

Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa została powołana przez Sejm RP ustawą z 2 lipca 1947 r. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa jest jedynym w Polsce organem państwowym inicjującym i koordynującym działalność związaną z upamiętnianiem historycznych wydarzeń i miejsc oraz postaci w dziejach walk i męczeństwa narodu polskiego w kraju i zagranicą, a także walk i męczeństwa innych narodów na terytorium Polski. Do jej zadań należy między innymi:

- sprawowanie opieki nad miejscami walk i męczeństwa Polaków oraz upamiętnianie związanych z nimi faktów, wydarzeń i postaci;
- sprawowanie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi Polaków oraz cmentarzami wojennymi innych narodów na terenie Polski;
- inspirowanie oraz współdziałanie w organizowaniu obchodów, uroczystości, przedsięwzięć wydawniczych i wystawienniczych, a także popularyzowanie miejsc, wydarzeń i postaci historycznych związanych z walkami i męczeństwem;
- ocena stanu, a także - w odniesieniu do zagranicy organizowanie i sprawowanie opieki nad miejscami i trwałymi obiektami polskiej pamięci narodowej, szczególnie nad cmentarzami i mogiłami wojennymi oraz cmentarzami ofiar systemów totalitarnych;
- sprawowanie funkcji opiniodawczej i opiekuńczej nad muzeami - miejscami pamięci, utworzonymi na terenach byłych niemieckich obozów koncentracyjnych i obozów zagłady.

Na stronie internetowej znajdują się wnioski między innymi na dofinansowanie Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa na wykonanie prac remontowych na cmentarzach, kwaterach i mogiłach wojennych oraz wniosków o środki finansowe na wykonanie pomników, tablic pamiątkowych lub remonty już istniejących upamiętnień.

- Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem Bezpieczniej”

Rządowy Program Ograniczania Przestępczości i Aspołecznych Zachowań program pn. „Razem bezpiecznie” został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 18 listopada 2006 r. Program łączy działania Policji, administracji rządowej i samorządowej oraz partnerów społecznych, zainteresowanych poprawą bezpieczeństwa i porządku publicznego. Jednym z podstawowych założeń programu jest przekonanie obywateli do nawiązania trwałego, stałego, naturalnego partnerstwa z Policją oraz innymi instytucjami ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Szereg przedsięwzięć realizowanych w ramach programu wpisuje się w zadania poszczególnych jednostek i może być realizowana w ramach bieżącej działalności.

Na podstawie aktualnej wiedzy o stanie i poczuciu bezpieczeństwa określono obszary działania programu i kierunki aktywności zaangażowanych podmiotów:

- bezpieczeństwo w miejscach publicznych i w miejscu zamieszkania,

- przemoc w rodzinie,
- bezpieczeństwo w szkole,
- bezpieczeństwo w środkach komunikacji publicznej,
- bezpieczeństwo w ruchu drogowym,
- bezpieczeństwo w działalności gospodarczej,
- ochrona dziedzictwa narodowego.

W ramach obszaru Ochrona dziedzictwa narodowego określono następujący problem: systematyczne niszczenie dziedzictwa narodowego w całym kraju, zwłaszcza drewnianych zabytkowych kościołów, skutkujące utratą dóbr (kradzież, zniszczenie, zaginięcie, nielegalny wywóz, pożary), dla którego wyznaczono następujące zadania:

- podejmowanie międzyinstytucjonalnych skoordynowanych inicjatyw w celu ochrony zabytków, między innymi wspólne inspekcje i kontrole obiektów ze zgromadzonymi dobrami kultury, prowadzone przez przedstawicieli Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków, Policji i Państwowej Straży Pożarnej;
- upowszechnianie nowoczesnych technicznych środków zabezpieczeń (wraz z monitoringiem) zarówno na wypadek klęsk żywiołowych, jak i przestępczej działalności człowieka, np. kradzieży, dewastacji;
- kontynuowanie systemowej rejestracji zbiorów, wraz z dokumentacją fotograficzną i opisową, z uwzględnieniem znakowania obiektów ruchomych;
- przeprowadzanie szkoleń, wydawanie publikacji, współpraca z wyspecjalizowanymi strukturami resortu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, stowarzyszeniami, towarzystwami itd.;
- poprawa wymiany informacji o skradzionych i poszukiwanych zabytkach, w oparciu o przepis art. 23 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- stworzenie centralnego systemu informacji o wydanych pozwoleniach na wywóz zabytków za granicę;
- podjęcie działań nad stworzeniem w strukturach organów ścigania specjalistycznej komórki do zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom.

10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2016

Miejsca Pamięci Narodowej - to nowy priorytet w ramach Programów ogłoszonych przez Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. Małgorzatę Omilanowską. Jego celem jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

Programy na 2016 r. w ramach dziedzictwa kulturowego:

- ochrona zabytków,
- wspieranie działań muzealnych,

- kultura ludowa i tradycyjna,
- ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- ochrona zabytków archeologicznych,
- ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego,
- miejsca Pamięci Narodowej.

- Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

10.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

- Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

- Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji, co pozwoli na wyprowadzenie obszarów zdegradowanych ze stanu kryzysowego. Zadaniem ustawy jest stworzenie skutecznych narzędzi, które pozwolą na sprawniejsze wyprowadzanie zdegradowanych obszarów ze stanu kryzysowego. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te

będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

- Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program jest realizowany w latach 2014 - 2020 i zawiera trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiły się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

- Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020

Kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego jest celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli jej państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,

- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibą w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

- Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., a 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E-Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e-usług publicznych.

Podstawowym warunkiem wsparcia będzie wpisywanie się projektów w zakres priorytetu inwestycyjnego 2c. Tworzone usługi i treści będą musiały zatem przyczyniać się do wzmocnienia zastosowań TIK dla e-administracji (np. poprzez udostępnienie ponadstandardowego, rozszerzonego interfejsu zintegrowanego korzystania z usług publicznych lub udostępnienie przetworzonych informacji polityczno - administracyjnych), e-uczenia się, e-włączenia społecznego, e-kultury lub e-zdrowia. Ponowne wykorzystanie ISP w formie e-usług tworzonych przez podmioty spoza sektora finansów publicznych, przyczyni się do realizacji celów edukacyjnych i zawodowych obywateli, jak również umożliwi łatwiejsze włączenie dorobku kulturowego i naukowego do usług i produktów cyfrowych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back - office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

W ramach celu szczegółowego będą finansowane projekty usprawniające podaż informacji sektora publicznego (ISP) poprzez między innymi digitalizację ISP, w szczególności zasobów kultury i nauki. Wsparcie będzie kierowane na kilka obszarów, w tym zasoby kultury: kontynuacja projektów digitalizacyjnych zgodnie z zaleceniami dokumentów unijnych wskazujących priorytetowe znaczenie m.in. digitalizacji dóbr kultury dla realizacji celów EAC38. Branża kulturalna i kreatywna została uznana za jedną z najszybciej rozwijających się w ostatnich latach.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

- Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)

Jest to kolejny program finansowy, dotowany przez Unię Europejską, w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), z którego możliwe było i będzie finansowanie przedsięwzięć związanych z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, jest Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020. W jego projekcie zapisano między innymi, że w jego ramach przewidziane jest działanie 7.8. „Podstawowe

usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich”, a w nim poddziałanie 7.8.2.1. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”. W ramach tego poddziałania mogą być wspierane następujące typy operacji:

- odnawianie lub poprawa stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego;
- zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne.

Koszty kwalifikowalne obejmują:

- koszty zakupu, przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych;
- koszty prac konserwatorskich lub restauratorskich;
- koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji;
- koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji.

- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020 (PROW 2014 - 2020)

(PROW 2014-2020 został opracowywany na podstawie przepisów Unii Europejskiej, w szczególności rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 oraz aktów delegowanych i wykonawczych Komisji Europejskiej.

Celem głównym PROW 2014 - 2020 jest poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich. Program będzie realizował wszystkie sześć priorytetów wyznaczonych dla unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014 - 2020:

1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich.
2. Poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych.
3. Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie.
4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa.
5. Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach: rolnym, spożywczym i leśnym.
6. Zwiększanie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Planuje się, że łączne środki publiczne przeznaczone na realizację PROW 2014-2020 wyniosą 13 513 295 000 euro, w tym: 8 598 280 814 z budżetu UE (EFRROW) i 4 915 014 186 euro wkładu krajowego. W ramach PROW 2014 - 2020 będzie realizowanych łącznie 15 działań.

W ramach ochrony zabytków wyznaczono:

Zadanie: 8.2.7.3.3 Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowanie przestrzeni publicznej.

Poddziałanie: 7.4 - Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury.

Wsparcie w ramach tego typu operacji obejmuje: budowę, modernizację lub wyposażanie budynków pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic i domów kultury. Ukształtowanie przestrzeni publicznej zgodnie z wymaganiami ładu przestrzennego.

Zadanie 8.2.7.3.5 Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego.

Poddziałanie: 7.6 - Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej.

Wsparcie w ramach tego typu operacji obejmuje budowę lub modernizację targowisk lub obiektów budowlanych przeznaczonych na cele promocji lokalnych produktów.

- Działania LEADER

Dodatkowo w środkach UE kierowanych do Polski przez EFRROW dofinansowania na inicjatywy związane z ochroną dziedzictwa i podtrzymaniem tradycji kulturowych można szukać w ramach działania 7.15 LEADER (PROW), definiowanego jako podejście oddolne, mające na celu rozwój lokalny kierowany przez lokalną społeczność. LEADER może być realizowany na obszarach wiejskich, przez które rozumieć należy tereny całego kraju, z wyłączeniem obszaru miast o liczbie mieszkańców większej niż 20 000. Dla danego obszaru na terenach wiejskich, zamieszkanego przez minimum 30 000 lub maksimum 150 000 mieszkańców, powstać powinna tzw. Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) zawierająca wszelkie aspekty charakterystyczne dla danego terenu i zamieszkującej go ludności, które mogą przyczynić się do rozwoju gospodarczego, turystycznego, społecznego i kulturowego tego obszaru. LSR będzie realizowana na obszarze obejmującym przynajmniej dwie gminy, których tereny stanowią (bądź zawierają) obszary wiejskie, dla których utworzona zostanie tzw. Lokalna Grupa Działania (LGD). Podejście LEADER wskazuje konieczność osiągnięcia przez Lokalną Grupę.

Działania określonych celów szczegółowych, do których należą między innymi:

- wzmocnienie kapitału społecznego, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych i wspieranie partycypacji społeczności lokalnej w realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju;
- rozwój przedsiębiorczości, z wyłączeniem świadczenia usług rolniczych;
- rozwój produktów lokalnych;
- zachowanie dziedzictwa lokalnego;
- rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury: turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej.

Operacje realizowane w ramach LSR powinny jednak wskazywać na wykorzystanie lokalnych zasobów, takich jak: surowce naturalne, miejscową infrastrukturę, lokalizację (położenia geograficzne), dziedzictwo kulturowe i krajobrazowe, potencjał mieszkańców itp.

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2014 - 2020 (RPO WK-P 2014 - 2020)

Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2014 - 2020 został przyjęty w grudniu 2014 r. Jest to program operacyjny finansowany zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS).

Celem strategicznym RPO WK-P jest uczynienie województwa kujawsko - pomorskiego konkurencyjnym i innowacyjnym regionem Europy oraz poprawa jakości życia jego mieszkańców.

W perspektywie finansowej 2014 - 2020 interwencja środkami EFSI skierowana zostanie na zidentyfikowane obszary geograficzne tzw. obszary strategicznej interwencji (OSI). Zintegrowane podejście terytorialne w RPO WK-P 2014 - 2020 obejmuje: system preferencji dla projektów bądź odbiorców pomocy z obszarów o określonych problemach rozwojowych (OSI).

Spośród wymienionych w Umowie Partnerstwa 2014 - 2020 obszarów strategicznej interwencji, w regionie kujawsko - pomorskim zidentyfikowano następujące OSI:

- miasta wojewódzkie i ich obszary funkcjonalne - ten obszar wsparcia objęty zostanie ZIT, o czym mowa w sekcji 4.2.
- miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji - OSI objęte wsparciem, o którym mowa w sekcji 4.2.
- obszary wiejskie, w szczególności o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe. Instrumentem wykorzystanym do realizacji działań w danym OSI będzie w szczególności RLKS, o którym mowa w sekcji 4.1.
- inne obszary interwencji w układzie terytorialnym.

Wyznaczone osie priorytetowe:

1. Wzmocnienie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu;
2. Cyfrowy region;
3. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna w regionie;
4. Region przyjazny środowisku;
5. Spójność wewnętrzna i dostępność zewnętrzna regionu;
6. Solidarne społeczeństwo i konkurencyjne kadry;
7. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność;
8. Aktywni na rynku pracy;
9. Solidarne społeczeństwo;
10. Innowacyjna edukacja;
11. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność.

RPO WK-P 2014 - 2020 jest programem finansowanym ze środków EFRR i EFS. Obszarem realizacji Programu jest obszar województwa. Województwo jest zaliczone do regionów słabiej rozwiniętych. Zgodnie z Umową Partnerstwa 2014-2020 alokacja środków unijnych na Program wynosi 1 903 540 287 EUR (1 368 083 592 EUR EFRR i 535 456 695 EUR EFS). Minimalne zaangażowanie środków krajowych - szacowane na podstawie art. 120 CPR zakładającego maksymalny poziom dofinansowania każdej osi priorytetowej EFRR i EFS w regionach słabiej rozwiniętych na poziomie 85% - wynosi w momencie programowania 335 918 880 EUR.

- Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę Kijewo Królewskie zadań z zakresu ochrony zabytków

Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Kijewo Królewskie;
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina Kijewo Królewskie jest właścicielem (posiada tytuł prawny) lub współwłaścicielem 8 obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, z czego obiekty z zespołu dworsko - pałacowego w Trzebczu Szlacheckim są wpisane do rejestru zabytków. Szczegółowy wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 8). Gmina jako właściciel tych obiektów jest ustawowo zobligowana do opieki nad tymi obiektami: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina Kijewo Królewskie powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni

publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcał do dłuższych pobytów.

Tabela nr 8. Obiekty zabytkowe, których gmina Kijewo Królewskie jest właścicielem

L P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR DZIAŁKI
1	Brzozowo	kuźnia przy szkole (remiza strażacka przy szkole)	174/2
2	Dorposz Szlachecki	cmentarz, miejsce pamięci narodowej	5/1
3	Dorposz Szlachecki	park dworski	87/1,87/4,88,89
4	Kijewo Królewskie	szkoła	60 KW 20807
5	Kijewo Szlacheckie	cmentarz ewangelicki	93
6	Trzebcz Szlachecki	założenie przestrzenne zespołu podworskiego	
7	Trzebcz Szlachecki	dwór z oficyną w zespole dworsko - pałacowym	12/4,7/17,12/1,29,28/1,7/19,7/18,7/15
8	Trzebcz Szlachecki	rządcówka w zespole dworsko - pałacowym	

Rada Gminy, zgodnie ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.), posiada prawo przyznawania dotacji celowych z własnych środków na prace przy zabytkach znajdujących się na terenie gminy Kijewo Królewskie. Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa uchwała nr XXIX/195/06 Rady Gminy Kijewo Królewskie z dnia 2 marca 2006 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

W ostatnich latach gmina wydała 42 300,00 zł na remont obiektów zabytkowych. Szczegółowy wykaz wydatków w latach 2012 - 2015 przedstawiony został w Tabeli nr 9.

Tabela nr 9. Wydatki gminy w latach 2012 -2015 na remont obiektów zabytkowych.

DATA	ZABYTEK	KWOTA	WNIOSKODAWCA
30.04.2012	Fort II, Dorposz Szlachecki	1784,00 zł	Fundacja Twierdza Chełmno
27.04.2012	Kościół Parafialny, Kijewo Królewskie	5108,00 zł	Parafia Kijewo Królewskie
08.05.2012	Kościół Parafialny, Trzebcz Szlachecki	5558,00 zł	Parafia Trzebcz Szlachecki
19.12.2013	Fort II, Dorposz Szlachecki	500,00 zł	Fundacja Twierdza Chełmno
08.07.2013	Kościół Parafialny, Kijewo Królewskie	5550,00 zł	Parafia Kijewo Królewskie
02.06.2014	Fort II, Dorposz Szlachecki	600,00 zł	Fundacja Twierdza Chełmno
02.06.2014	Kościół Parafialny, Kijewo Królewskie	6200,00 zł	Parafia Kijewo Królewskie

02.06.2014	Kościół Parafialny, Trzebcz Szlachecki	5300,00 zł	Parafia Trzebcz Szlachecki
03.06.2015	Fort II, Dorposz Szlachecki	600,00 zł	Fundacja Twierdza Chełmno
03.06.2015	Kościół Parafialny, Trzebcz Szlachecki	5700,00 zł	Parafia Trzebcz Szlachecki
03.06.2015	Kościół Parafialny, Kijewo Królewskie	5400,00 zł	Parafia Kijewo Królewskie
RAZEM		42.300,00 zł	

Gmina planuje wspierać finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków również w latach obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami. Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2016 - 2019 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac).

Możliwe jest wsparcie finansowe przez gminę danego zabytku będącego w Gminnej Ewidencji Zabytków w połączeniu z Gminnym programem opieki nad zabytkami oraz zapisami w budżecie gminy. W przypadku spełnienia tych kryteriów istnieją podstawy formalne do dofinansowania prac przy takim zabytku z budżetu gminy. Pomimo braku sformułowania w ustawie o ochronie zabytków możliwości dofinansowania zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków to biorąc pod uwagę wpisane do Gminnego programu opieki nad zabytkami doprowadzanie do poprawy stanu zabytków, dopuszczalne jest także ich dofinansowanie.

Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy Kijewo Królewskie.

Zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

Podsumowanie

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie na lata 2016 - 2019 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona i promocja lokalnych cech kulturowych.

Ważnym elementem przyjętego dokumentu jest rozwój i promocja walorów turystycznych gminy, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych, bogactwa przyrody oraz regionalnej tradycji.

Przyjęty dokument akcentuje rolę gminy w zachowaniu unikatowych cech obiektów zabytkowych oraz lokalnej specyfiki budowlanej poprzez uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego zagadnień związanych z ochroną zabytków.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Kijewo Królewskie na lata 2016 - 2019 podkreśla rolę całej społeczności lokalnej - właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych,

organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych gminy, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

12. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;
16. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Kijewie Królewskim;
17. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie WKZ o. Toruń;
18. www.kujawsko-pomorskie.pl/;
19. www.kijewo.pl/;
20. www.zakolewisly.pl/pl/o-zakolu;
21. <http://szlaktradycji.pl/>;
22. <http://lapidaria.wikidot.com/kijewo-krolewskie>;
23. Dzieje Chełmna i jego regionu, red. Marian Biskup, Toruń 1968;
24. J.M. Piskorski, Pomorze plemienne. Historia - Archeologia -Językoznawstwo, Poznań 2002;
25. Ziemia Chełmińska w przeszłości wybór tekstów źródłowych, red. M. Biskup, Toruń 1961 r.
26. Kijewo Królewskie. Wiadomości historyczne o parafii i kościele, Leszek Pachon;
27. <http://www.lgdvistula.org/artykuly/publikacje/TWIERDZA.pdf>
28. <http://www.nasze.kujawsko-pomorskie.pl/etnografia/ziemia-chemiska/obrzed-y-i-zwyczaj-e.htm>;
29. www.nid.pl;
30. www.nimoz.pl;
31. www.stat.gov.pl/gus;
32. www.isap.sejm.gov.pl;
33. www.wikipedia.pl.

13. Spis tabel i zdjęć

- 1.** Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie W Kijewo Królewskie;
- 2.** Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych w gminie Kijewo Królewskie;
- 3.** Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków w gminie Kijewo Królewskie;
- 4.** Tabela nr 4. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Kijewo Królewskie;
- 5.** Tabela nr 5. Krzyże, kapliczki występujące na terenie gminy Kijewo Królewskie;
- 6.** Tabela nr 6. Analiza SWOT;
- 7.** Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach wyznaczonych priorytetów;
- 8.** Tabela nr 8. Obiekty zabytkowe, których gmina Kijewo Królewskie jest właścicielem;
- 9.** Tabela nr 9. Wydatki gminy w latach 2012 -2015 na remont obiektów zabytkowych;
- 10.** Zdjęcie nr 1. Pałac, Bajerze;
- 11.** Zdjęcie nr 2. Pałac, Dorposz Szlachecki;
- 12.** Zdjęcie nr 3. Dwór, Napole;
- 13.** Zdjęcie nr 4. Pałac, Kijewo Szlacheckie;
- 14.** Zdjęcie nr 5. Spichlerz, Płutowo;
- 15.** Zdjęcie nr 6. Dwór, Szymborno;
- 16.** Zdjęcie nr 7. Dwór, Trzebcz Szlachecki;
- 17.** Zdjęcie nr 8. Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca, Kijewo Królewskie;
- 18.** Zdjęcie nr 9. Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Mari Panny, Trzebcz Szlachecki;
- 19.** Zdjęcie nr 10. Kościół ewangelicki, ob. katolicki filialny pw. św. Józefa Robotnika, Trzebczyk.

Uzasadnienie

Zgodnie z art. 87 ust. 1 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r.poz.1446 z późn. zm.) Wójt Gminy jest zobowiązany do sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami.

Program ten przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym.